

Nora ili Kuća lutaka

Henrik Ibsen

Nora
ili
Kuća lutaka

Henrik Ibsen

prevela
Branka Savić

Sadržaj

[PRVI ČIN](#)

[DRUGI ČIN](#)

[TREĆI ČIN](#)

[Bilješka o autoru](#)

Lica

Helmer, *odvjetnik*

Nora, *njegova žena*

Gospođa Linde

Doktor Rank

Krogstad

Troje male Helmerove djece

Ana-Marija, *dadilja*

Služavka

Nosač

Događa se u Helmerovu stanu.

Prvi čin

Udobno i ukusno, ali ne i ekstravagantno namještena soba. Vrata u dnu desno vode u predsoblje; druga vrata u dnu lijevo u Helmerovu radnu sobu. Između ovih vrata je klavir. U sredini zida lijevo vrata, a pokraj njih prozor. U blizini prozora okrugao stol s naslonjačima i malom sofom. U zidu sa strane desno, malo dalje, vrata; uz isti zid, više naprijed, kaljeva peć, a pred njom nekoliko naslonjača i jedna stolica za lju-ljanje. Između peći i vrata sa strane mali stol. Na zidovima bakrorezi. Polica s porculanom i raznim umjetničkim ukrasima. Mali ormar za knjige s knjigama u raskošnom uvezu; sag preko cijele sobe. U peći vatra. Zimski je dan.

*U predsoblju zvoní; malo zatim se čuje kako se vrata otvaraju. **Nora** zadovoljna i pjevušeći ulazi u sobu. Na sebi ima šešir i zimski kaput, a nosi mnoštvo paketa, koje ostavlja desno na stolu. Vrata od predsoblja ostavila je otvorena, pa se vidi **Nosač** koji nosi božićno drvce i košaru; on to sve predaje **Služavci** koja je otvorila vrata.*

Nora: Sakrijte dobro to drvce, Helena. Djeca ga nipošto ne smiju vidjeti do večeri, kad bude okićen! (*Nosaču, vadeći novčanik.*) Koliko?

Nosač: Pedeset øra.

Nora: Evo vam jedna kruna. Zadržite ostatak. (**Nosač** zahvaljuje i odlazi. **Nora** zatvara vrata. Ona se još uvijek u tihom zadovoljstvu smijucka dok skida šešir i kaput; zatim vadi iz džepa vrećicu sa slatkišima i nekoliko pojede, a onda oprezno pođe do vratiju svoga muža i prisluškuje.) Da, kod kuće je. (*Ona opet tiho zapjevucka, pa pođe desno prema stolu.*)

Helmer (*iz svoje sobe*): Je li to tamo moja ptičica cvrkuće?

Nora (*otvara pakete*): Pa da!

Helmer: Je li to moja vjeverica tamo skakuće?

Nora: Da, da!

Helmer: A kad se je vjeverčica kući vratila?

Nora: Ovog trenutka. (*Strpa u džep vrećicu sa slatkišima i obriše usta.*) Dođi, Torvalde, i pogledaj što sam kupila.

Helmer: Nemoj mi smetati! (*Malo zatim otvara vrata i, držeći pero u ruci, pogleda u sobu.*) Kupila, kažeš? Ovu gomilu stvari? Zar je mali lakoumni čižak opet izletio i profučkao sav moj novac?

Nora: Ali, Torvalde, ove godine si zaista možemo malo više priuštiti. Pa ovo je prvi Božić kad ne moramo štedjeti.

Helmer: To ne znači da imamo novaca za bacanje.

Nora: Pa ipak, Torvalde, već sad si možemo priuštiti i malo luksuza. Zar ne? Samo malo, sasvim malko. Ti sad dobivaš veliku plaću i zaradit ćeš mnogo, mnogo novaca.

Helmer: Da, od Nove godine. Ali trebaju proći cijela tri mjeseca do nove plaće.

Nora: Eh, dotle možemo i pozajmiti.

Helmer: Nora! (*Prilazi joj i u šali je potegne za uho.*) Kako si ti nepromišljena! Pretpostavimo da ja danas posudim tisuću kruna, ti ih potrošiš za vrijeme božićnih blagdana, meni padne na Silvestrovo crijep na glavu, ja se srušim i...

Nora (*zatvori mu usta*): Ne govori takve stvari!

Helmer: Da. Pomisli samo da se takvo što dogodi. Što bi onda?

Nora: Kad bi se takva grozota dogodila, bilo bi mi sasvim svejedno imam li dugova ili nemam.

Helmer: A moji vjerovnici?

Nora: Oni? Koga briga za njih? Ja ih uopće ne poznam.

Helmer: Nora, Nora! Tipično ženski! Ali, govorimo ozbiljno, Nora: ti znaš što ja o tome mislim. Ne praviti dugove! Ne posuđivati! U kućanstvu koje se temelji na pozajmljivanju ima nečega ropskog, pa i ružnog. Nas dvoje smo hrabro izdržali sve do dana današnjeg, pa ćemo isto tako još i ovo kratko vrijeme... dok bude trebalo.

Nora (*pođe prema peći*): Da, da. Kako ti želiš, Torvalde.

Helmer (*idući za njom*): Eh, pa ne treba zato da naša mala ptica pjevica odmah

spusti krila. Što? Naša se vjeverica mršti? (*Izvadi novčanik.*) Nora, čega bi tu moglo biti?

Nora (*brzo se okrene*): Novaca!

Helmer: Vidi! (*Pruži joj nekoliko novčanica.*) O, Bože, znam ja da je za Božić potrebna u kući još koja dobra svotica.

Nora (*broji*): Deset... dvadeset... trideset... četrdeset. Hvala ti, Torvalde, lijepa hvala. S ovim ću već izići.

Helmer: Tako i treba!

Nora: Naravno da treba. A sada dođi da ti pokažem što sam sve kupila. Tako jeftino kupila. Pogledaj: novo odijelo za Ivara, i sablja. To je konj i truba za Boba, a ovo lutka i kolijevka za Emmy. Sve je to istina vrlo jednostavno, ali ona ionako sve uništi. A ovo su rupčići i sukno za služavke. Stara Ana-Marija bi zapravo morala mnogo više dobiti!

Helmer: A što je u ovom paketu?

Nora (*poviče*): Ne, Torvalde! To nećeš vidjeti prije večeri!

Helmer: A tako! Ali reci mi sada, ti mala rasipnice, jesi li mislila i na sebe?

Nora: Ah, pusti to! Ja doista ne znam ništa što...

Helmer: Reci mi ipak, ipak! Spomeni mi nešto praktično što bi te osobito razveselilo.

Nora: Zaista ne znam. Osim... Torvalde...

Helmer: Dakle?

Nora (*igra se s njegovim gumbom, a da ga nije ni pogledala*): Kad bi mi htio nešto darovati, mogao bi... mogao bi...

Helmer: Brzo, da čujem!

Nora (*brzo*): Mogao bi mi dati novaca, Torvalde. Samo toliko koliko ti misliš da možeš. Ja ću si onda kasnije već nešto kupiti.

Helmer: Ali, Nora...

Nora: Da, daj mi, dragi Torvalde, lijepo te molim. Ja ću uviti novac u lijepi zlatni papir i objesiti ga na božićno drvce. Zar to ne bi bilo divno?

Helmer: Kako se zovu ptičice koje sav novac profučkaju?

Nora: Da, da, lakoumni čizci — znam već. Ali ako mi tu ljubav učiniš, Torvalde,

onda ću imati vremena da razmislim što mi je najpotrebnije. Zar to nije vrlo razborito, Torvalde, zar ne?

Helmer (*smijući se*): Svakako — kad bi ti novac, koji bi od mene dobila, uistinu sačuvala, pa si nešto kupila. Ali to će sve otići na kućanstvo i za razne nepotrebne stvari i onda ću ti morati dati još.

Nora: Ali, Torvalde...

Helmer: Ne možeš to poricati, draga moja mala Nora! (*Zagrli je.*) Moj lakoumni čičak je dražestan, ali on treba strahovito puno novaca. Upravo je nevjerojatno koliko takva ptičica košta.

Nora: Ali nemoj! Kako samo možeš reći nešto takvo? Ja štedim gdje god mogu.

Helmer (*smije se*): To je istina! Gdje god možeš. Ali ti si apsolutno nesposobna štedjeti.

Nora (*pjevucka i zadovoljno se smiješi*): O, Torvalde! Ptičice... vjeverice — ti znaš kako mi trošimo i trošimo...

Helmer: Ti si čudan mali stvor. Baš kao i tvoj otac. Uvijek želiš novac u ruke, a kad ga imaš, odmah ti curi kroz prste. Nikad ne znaš na što je otišao. Da, da, Nora. To je nasljedno.

Nora: No, a ja bih voljela da sam naslijedila neke druge tatine vrline.

Helmer: A ja te i ne bih htio drukčiju nego što jesi: moja draga, mala, raspjevana ptičica. Čekaj, čekaj! Nešto tu nije kako treba. Ti danas izgledaš tako... tako... kako da kažem?... tako sumnjivo.

Nora: Ja?

Helmer: Da. Pogledaj mi pravo u oči!

Nora (*gleda ga*): Evo!

Helmer (*prijeti prstom*): Nije li ova slatka njuškica danas bila zločesta u gradu?

Nora: Kako to misliš?

Helmer: Nije li slatka njuškica ipak bila u kojoj slastičarnici?

Nora: Ne, Torvalde, vjeruj mi...

Helmer: I nije se malo zasladila?

Nora: Ne, zaista ne!

Helmer: I nije kušala malo slatkiša od badema?

Nora: Ne, Torvalde, nije.

Helmer: No, no — pa to je sve samo šala.

Nora (*ide desno prema stolu*): Rekao si mi da to ne činim. Ne misliš valjda da bih ja...

Helmer: Ja tebi vjerujem... ti si meni dala svoju riječ. (*Prilazi joj.*) Sačuvaj samo za sebe, srce moje, svoja mala božićna iznenađenja. Ionako će izići na vidjelo večeras kad zapalimo svjećice.

Nora: Nisi valjda zaboravio pozvati doktora Ranka?

Helmer: Pa to nije ni potrebno. Samo se po sebi razumije da će on večerati s nama. Uostalom, reći ću mu, ako naiđe danas prije podne. Naručio sam dobro vino. Nora, ti ni ne znaš koliko se radujem današnjoj večeri.

Nora: I ja. A kako će tek djeca vriskati od radosti, Torvalde!

Helmer: Ah, kako je divno kad se ima stalno i sigurno mjesto i lijep dohodak. Zar ne? Pa već takva pomisao je veliki užitak!

Nora: O, to je sjajno!

Helmer: A sjećaš li se prijašnjih Božića? Ti si se svake večeri do kasno u noć zaključavala tri duga tjedna da napraviš cvijeće i mnogo drugih ukrasa za božićno drveće, pa nas iznenadiš. Oh, to je bilo najdosadnije doba u mom životu.

Nora: Meni nije bilo dosadno.

Helmer (*smiješeći se*): Ali rezultat je, Nora, ipak bio dosta oskudan!

Nora: Opet me zbog toga zadirkuješ! Što ja mogu što se mačka ušuljala i sve mi pokidala.

Helmer: Ne, ne; tu si nisi mogla pomoći, sirota moja mala. Ti si imala najbolju namjeru da nas razveseliš, i to je glavno. Ali je ipak dobro da su teška vremena za nama.

Nora: Da, to je divno!

Helmer: Torvald ne mora sjediti tu sam i dosađivati se, a Nora ne mora naprezati svoje drage oči i svoje nježne, fine ručice.

Nora (*plješćući rukama*): Ne, zar ne, Torvalde, to više nije potrebno?! Oh, kako je to divno čuti. (*Uzme ga ispod ruke.*) A sada poslušaj, Torvalde, kako sam zamislila što ćemo dalje. Čim prođe Božić... (*U predsoblju zvoni.*) Ah, zvoni! (*Brzo malo*

pospremi po sobi.) Sigurno netko dolazi. Kakva gnjavaža!

Helmer: Ne zaboravi da nisam kod kuće!

Služavka (*na vratima predsoblja*): Milostiva gospođo, neka nepoznata gospođa...

Nora: Neka izvoli.

Služavka (*Helmeru*): I gospodin doktor je ovdje.

Helmer: U mojoj sobi?

Služavka: Da.

*(Helmer ode u svoju sobu. Služavka uvede **gospođu Linde** koja je u putnom odijelu, i zatvori za njom vrata.)*

Gospođa Linde (*bojažljivo i malo oklijevajući*): Dobar dan, Nora.

Nora (*nesigurno*): Dobar dan.

Gospođa Linde: Ti me sigurno više ne prepoznaješ?

Nora: Ne, ne znam... pa ipak... rekla bih... (*Radosno*) Pa da — Kristina! Jesi li to ti?!

Gospođa Linde: Da, ja sam.

Nora: Kristina! A ja te nisam prepoznala! Pa kako bih i mogla?! (*Tiše.*) O, kako si se promijenila, Kristina!

Gospođa Linde: I jesam. U ovih devet-deset dugih godina...

Nora: Zar se tako dugo nismo vidjele? Da, zaista! O, posljednjih osam godina bilo je sretno doba! Vjeruj mi to. I sada si došla k nama u grad? Usred zime si tako daleko putovala? To je hrabrost!

Gospođa Linde: Došla sam jutros, parobrodom.

Nora: Dakako, da se za vrijeme Božića rasonodiš. Vrlo lijepo! Mi ćemo se dobro provesti. No, svuci se. Nije ti valjda hladno? (*Pomaže joj da se svuče.*) Tako, a sad sjednimo lijepo pokraj peći. Ne, tu u naslonjač! A ja ću tu, da se ljuljam. (*Uzme je za ruke.*) Da, to je staro, poznato lice. I samo u prvom trenutku nešto si ipak bljeđa, Kristina, i možda malo slabija.

Gospođa Linde: I mnogo, mnogo starija, Nora.

Nora: No, da; možda i malo starija; ali malo, tako malo da nije vrijedno spomena. (*Najednom zastane; ozbiljno.*) O, ja ništa ne mislim! Sjedim tu i brbljam! Draga, jedina Kristina, možeš li mi oprostiti?

Gospođa Linde: Što, Nora?

Nora (*tiho*): Jadna Kristina, pa ti si izgubila muža.

Gospođa Linde: Da, prije tri godine.

Nora: Oh, znam. Čitala sam u novinama. Ah, Kristina, vjeruj mi, često sam ti onda htjela pisati, ali svaki put sam opet odgodila. Uvijek me nešto omelo.

Gospođa Linde: Draga Nora, znam ja kako je to.

Nora: Ne, Kristina, to je bilo ružno od mene! Sirotice, što si sve pretrpjela! A on ti nije ostavio ništa od čega bi mogla živjeti?

Gospođa Linde: Ništa!

Nora: Ni djece?

Gospođa Linde: Ne!

Nora: Dakle baš ništa?

Gospođa Linde: Ni jedne jedine brige — pa ni boli, da me ona hrani.

Nora (*gleda je nepovjerljivo*): Ali, Kristina, kako je to moguće?

Gospođa Linde (*sjetno se smiješi gladeći je po kosi*): O, događa se to katkad, Nora.

Nora: Tako znači, sasvim sama! Mora da ti je strahovito teško! Ja imam troje dražesne dječice. Ovaj čas ti ih ne mogu predstaviti — otišla su s djevojkom u šetnju. Ali sad mi moraš sve ispričovijedati!

Gospođa Linde: Ne, prvo ti!

Nora: Ne, ti moraš početi. Danas neću da budem sebična. Danas ću misliti samo o tebi. Ali **n e š t o** ti ipak moram reći. Jesi li već čula kakva nas je velika sreća ovih dana zadesila?

Gospođa Linde: Ne, a što to?

Nora: Zamisli, moj muž je postao direktor banke.

Gospođa Linde: Tvoj muž? O, to je sreća!

Nora: Pa da, vrlo velika sreća. Kad je netko odvjjetnik, ima vrlo nesiguran kruh, a osobito kad se bavi samo ispravnim i poštenim poslovima. A tako je Torvald uvijek i radio i ja se u tom pogledu potpuno s njim slažem. Vjeruj mi da se radujemo! On će već od Nove godine biti u banci, a onda će primati veliku plaću i velike tantijeme. Od sada ćemo moći sasvim drukčije živjeti, nego dosad — onako kako mi želimo. Ah, Kristina, osjećam se tako laganom i sretnom! Ipak je

prekrasno imati puno, puno novaca i nikakvih briga. Zar ne?

Gospođa Linde: Da. Svakako mora biti lijepo kad čovjek ima ono što mu je potrebno.

Nora: Ne, ne samo ono što mu je potrebno, već mnogo, strašno mnogo novaca.

Gospođa Linde (*smiješi se*): Nora, Nora! Zar se ti još nisi opametila? U školi si bila velika rasipnica.

Nora (*tiho se smiješi*): Da, Torvald to još i danas govori. (*Grozi se prstom.*) Ali “Nora, Nora” nije tako glupa kao što vi mislite. A zaista nam nije ni išlo tako da bih mogla rasipati. Mi smo oboje morali raditi.

Gospođa Linde: I ti?

Nora: Da, malenkosti — ručni rad. Plela sam, vezla i tome slično. (*Tiho, polako.*) A i druge stvari. Znaš da je Torvald ostavio državnu službu kad smo se vjenčali? U svom poslu nije imao nikakva izgleda za promaknuće, a morao je zaraditi više novaca nego prije. Prve se godine strahovito premorio. On je, što je razumljivo, morao tražiti svakojake nuzzarade, i radio je od jutra do kasno u noć. To on nije izdržao i tako je nasmrt obolio. Liječnici su rekli da je potrebno da oputuje na jug.

Gospođa Linde: Ah da, pa vi ste bili cijelu godinu u Italiji.

Nora: Jesmo. Vjeruj mi, nije bilo lako oputovati. Ivar se baš onda rodio. A morali smo svakako otići. O, to je bilo prekrasno putovanje; i to je spasilo Torvaldu život. No stajalo je, Kristina, grozno puno novaca.

Gospođa Linde: Mogu zamisliti.

Nora: Tisuću i dvije stotine talira je to stajalo. Četiri tisuće i osam stotina kruna. Čuj, to je mnogo novaca!

Gospođa Linde: Ali u takvom je slučaju ipak velika sreća kad ih čovjek ima.

Nora: Da, dobili smo ga od tate.

Gospođa Linde: Ah, tako. Tvoj otac je baš u to vrijeme umro.

Nora: Da, Kristina, baš onda. I pomisli, ja nisam mogla k njemu ni oputovati niti ga njegovati. Čekala sam svaki dan na porod svoga malog Ivara, a morala sam i njegovati svoga sirotog i nasmrt bolesnog Torvalda. Dragi, dobri tata! Nisam ga, Kristina, nikada više vidjela. Ah! To je najteže što sam doživjela od svoga vjenčanja.

Gospođa Linde: Znam da si ga jako voljela. I onda ste otputovali u Italiju?

Nora: Da. Novac smo imali, a i liječnici su nas požurivali. Mjesec dana iza toga smo otputovali.

Gospođa Linde: I tvoj je muž sad potpuno izliječen?

Nora: Zdrav kao riba.

Gospođa Linde: Ali... ovaj doktor?

Nora: Koji doktor?

Gospođa Linde: Čini mi se da je djevojka rekla da je gospodin koji je zajedno sa mnom ušao, doktor.

Nora: To je bio doktor Rank. Ali on ne dolazi k nama kao liječnik. To je naš najbolji prijatelj i navrati svaki dan barem jedanput. Ne, Torvald od onda nije bolovao ni sata. Djeca su vesela i zdrava, a i ja. (*Ona poskoči i zaplješće rukama.*) Bože, Kristina, divno je živjeti i biti sretan! No to je ipak ružno od mene; ja neprestano govorim samo o sebi. (*Sjedne posve uz nju na klupicu i položi ruke na njena koljena.*) O, nemoj se na mene ljutiti! Reci mi, je li istina da ti nisi voljela svoga muža? Zašto si se onda za njega udala?

Gospođa Linde: Moja je majka još bila živa, bolesna i bez sredstava. Morala sam se brinuti i za svoja dva mlađa brata. Smatrala sam svojom dužnošću da ga ne odbijem.

Nora: Da, da. Imala si pravo. On je, dakle, onda bio bogat?

Gospođa Linde: Mislim i vrlo bogat. Ali ti poslovi su bili nesigurni, Nora. Kad je umro, došao je slom i ništa nije ostalo.

Nora: A onda?

Gospođa Linde: Onda sam morala progurati s malom sitničarijom, pa s malom školom i svim mogućim. Posljednje tri godine bile su za mene samo jedan dugi radni dan bez ikakva odmora. Sada je tome kraj, Nora. Moja me sirota majka više ne treba — umrla je. A ni braća — zaposleni su i mogu se brinuti sami za sebe.

Nora: Sad se sigurno osjećaš lakše!

Gospođa Linde: Ne, prazno. Nemam više nikoga za koga bih mogla živjeti. (*Ustaje, nemirno.*) Zbog toga nisam više ni mogla izdržati u onom zabačenom gnijezdu. Ovdje se ipak lakše može naći nešto što će čovjeka obuzeti i ispuniti mu misli. Ako mi samo uspije pronaći neko stalno mjesto, neki posao u uredu...

Nora: Ali, Kristina, to je jako naporno. Ti i bez toga već izgledaš dosta slabo. Za tebe bi bilo mnogo bolje kad bi otišla u neke kupke!

Gospođa Linde (*pođe prema prozoru*): Ja, Nora, nemam oca koji bi mi za to dao novaca.

Nora (*ustane*): O, nemoj se ljutiti na mene!

Gospođa Linde (*pođe prema njoj*): Draga moja Nora, nemoj se ti ljutiti na mene. U prilikama kao što su moje najgore je to da one čovjeka toliko ogorče. Nemaš za bilo koga raditi, a ipak si neprestano u poslu. Mora se ipak živjeti, i tako postaje čovjek sebičan. Kad si mi ti pričala o sretnom obratu u vašim prilikama — vjeruj mi, ja se nisam toliko radovala zbog tebe, koliko zbog sebe.

Nora: Kako to? Ah da, sada razumijem. Misliš da bi Torvald mogao za tebe nešto učiniti.

Gospođa Linde: Da, na to sam pomislila.

Nora: I učinit će, Kristina. Prepusti ti to samo meni. Ja ću to već tako fino urediti, tako fino. Smislit ću najprije nešto da ga oraspoločim. Ah, ja bih ti tako rado pomogla!

Gospođa Linde: Kako je to lijepo od tebe, Nora, da se za mene brineš — dvostruko lijepo od **t e b e**, koja gotovo ni ne poznaš težinu i nevolje života.

Nora: Ja? Ja da ne poznam?

Gospođa Linde (*smiješeći se*): Bože dragi, ono malo ručnog rada i tome slično. Ti si još takvo dijete, Nora.

Nora (*zabaci glavu i hoda po sobi*): Ne bi to smjela reći s takve visine.

Gospođa Linde: Tako?

Nora: Ti si kao i drugi. Svi vi mislite da ja nisam sposobna za nešto ozbiljno...

Gospođa Linde: No, no.

Nora: ... da ja pojma nemam kako je život težak.

Gospođa Linde: Draga Nora, pa ti si mi upravo govorila o svima tvojim lošim iskustvima.

Nora: Ah, o tim sitnicama! (*Tiho.*) O velikim stvarima ti nisam pričala.

Gospođa Linde: O velikima? Što time misliš?

Nora: Ti me potpuno omalovažavaš, Kristina. Nemoj to raditi. Ti se ponosiš što si

toliko dugo i tako teško radila za svoju majku.

Gospođa Linde: Ja sigurno nikoga ne omalovažavam. No naravno da sam ponosna i sretna pri pomisli da sam svojoj majci bar donekle olakšala posljednje dane.

Nora: A ponosna si i na to što si učinila za svoju braću.

Gospođa Linde: Mislim da na to imam pravo.

Nora: Sigurno. A sad ćeš, Kristina, nešto saznati. I ja imam razloga da budem ponosna i sretna.

Gospođa Linde: U to ne sumnjam. Ali, na što misliš?

Nora: Tiše! Pomisli da to Torvald čuje! Ni po koju cijenu ne smije on... nitko to ne smije saznati, nitko osim tebe, Kristina.

Gospođa Linde: Ali što to?

Nora: Dođi ovamo. (*Privlači je k sebi na sofu.*) Da, i ja imam nešto što me čini ponosnom i sretnom: ja sam Torvaldu spasila život.

Gospođa Linde: Ti? Kako to, spasila?

Nora: Pa pričala sam ti o putu u Italiju. Da Torvald tamo nije otišao, bio bi izgubljen.

Gospođa Linde: No, da, ali tvoj otac vam je dao potrebna sredstva...

Nora (*smiješi se*): Da. U to vjeruje Torvald i drugi u to vjeruju, ali...

Gospođa Linde: Ali?

Nora: Tata nam nije dao ništa. Ja sam pribavila novac.

Gospođa Linde: Ti? Cijelu tu veliku svotu?

Nora: Tisuću i dvije stotine talira. Četiri tisuće i osam stotina kruna. No, što sad kažeš?

Gospođa Linde: Da, ali kako je to, Nora, uopće bilo moguće? Dobila si na lutriji?

Nora: Na lutriji? (*Prezirno.*) I to bi mi bila neka umjetnost!

Gospođa Linde: Pa gdje si je onda dobila?

Nora (*pjevuši i tajanstveno se smiješi*): Hm, tralalala!

Gospođa Linde: Posuditi ipak nisi mogla!

Nora: Je li? A zašto ne?

Gospođa Linde: Ne, jer žena ne može podići zajam bez privole svoga muža.

Nora (*zabaci glavu*): Tako? A ako je to žena koja ima stanoviti smisao za poslove, žena koja se zna mudro vladati — onda...

Gospođa Linde: Ali, Nora, ja te ništa ne razumijem.

Nora: Nije ni potrebno. Nije ni bilo rečeno da sam novac **p o z a j m i l a**. Mogu si ga i na druge načine pribaviti. (*Baci se na sofu.*) Na primjer, od kakvog svog obožavatelja. Kad netko malo zgodnije izgleda, kao ja...

Gospođa Linde: Ti si luda!

Nora: Sad si sigurno neizmjereno znatiželjna.

Gospođa Linde: Čuj me, draga Nora: da ti nisi počinila nešto nepromišljeno?

Nora (*opet se uspravi*): Zar je nepromišljenost spasiti život svome mužu?

Gospođa Linde: Čini mi se nepromišljenim da si ti bez njegova znanja...

Nora: Ta on i nije smio ništa znati! Zaboga, zar to ne možeš shvatiti? On čak ni to nije smio znati kako mu je loše zdravlje. **M e n i** su došli liječnici i rekli da mu je život u pogibelji i da ga može spasiti samo boravak na jugu. Zar misliš da se nisam pokušala na drugi način izvući iz neprilike? Govorila sam s njim o tome kako bi krasno bilo kad bih jedanput, kao tolike mlade žene, otputovala u inozemstvo. Plakala sam, molila; rekla mu da pomisli i na to u kakvom sam stanju; da bude dobar i učini mi po volji, pa sam mu predložila da uzme zajam. Ali tada je on, Kristina, gotovo pobjesnio. Rekao je da sam lakoumna i da je njegova dužnost kao supruga da ne popusti — mislim da je tako nekako rekao — mojim mušicama i hirovima. Pa neka, mislila sam, ti moraš biti spašen. I onda sam pro našla izlaz.

Gospođa Linde: Zar tvoj muž nije od tvoga oca saznao da vam on nije dao taj novac?

Nora: Ne, nikada. Tata je umro baš onih dana. Namjeravala sam mu sve reći i zamoliti ga da to ne oda. No on je onda ležao tako teško bolestan i... nažalost... nije više bilo potrebno.

Gospođa Linde: A poslije se nisi nikada povjerila svome mužu?

Nora: Ne, zaboga, što ti pada na pamet? Njemu, koji je u tim stvarima toliko strog! A osim toga — Torvald sa svojim muškim ponosom — kako bi njemu bilo neugodno i ponižavajuće kad bi znao da mi na nečemu treba zahvaliti. To bi potpuno poremetilo naš odnos. Naš lijepi, sretni dom ne bi više bio to što je sada.

Gospođa Linde: Zar mu to nikada nećeš reći?

Nora (*zamišljeno, napola se smiješeći*): Da, možda jedanput, poslije; poslije mnogo godina, kad ne budem više tako lijepa kao sada. Nemoj mi se na ovo smijati. Ja mislim samo to: kad me Torvald ne bude više tako jako volio kao sada; kad ne bude više uživao u tome da mu plešem, da se preoblačim i recitiram. Onda će možda biti dobro imati štogod u rezervi. (*Prekidajući.*) Ah, glupost! Glupost! To vrijeme nikada neće doći! No, a što misliš, Kristina, o mojoj velikoj tajni? Ne vrijedim li i ja nešto? Vjeruj mi, uostalom, da mi je sve to zadalo mnogo briga. Zbilja mi nije bilo lako da uvijek pravovremeno udovoljim svojim obvezama. Ti, naime, trebaš znati da u poslovnom životu postoji nešto što se zove četvrtgodišnje kamate i nešto što se zove otplata; a novac je uvijek tako strašno teško pribaviti. A onda sam, vidiš, gdje god sam mogla, morala štedjeti. Od novca za kućanstvo nisam mogla skoro ništa odvojiti, jer je Torvald morao dobro živjeti. Ni djecu nisam mogla pustiti da idu naokolo loše obučena; mislila sam da ono što za njih dobijem moram na njih i potrošiti. Slatki, dragi moji mališani!

Gospođa Linde: Onda si, jadna Nora, sigurno morala smanjiti svoje vlastite potrebe?

Nora: Pa da! Ja sam prije sviju zato tu. Svaki put kad bi mi Torvald dao novac za nove haljine ili što slično nikad nisam na to potrošila više od polovice. Kupovala sam samo ono što je najjeftinije i najjednostavnije. Prava je sreća što mi sve tako dobro stoji, pa tako Torvald nije ništa primijetio. Ali katkad mi je, Kristina, bilo jako teško, jer to je ipak božanski divno biti elegantno odjeven. Zar ne?

Gospođa Linde: Dakako!

Nora: No, a osim toga sam imala i drugih vrela prihoda. Prošle sam zime imala sreće da dobijem mnogo posla; prepisivala sam. Zatvorila bih se u sobu svake večeri, pa pisala duboko u noć. Ah, mnogo puta sam bila tako umorna. A ipak je bilo vrlo zabavno raditi i zarađivati novac. Činilo mi se upravo kao da sam muškarac.

Gospođa Linde: A koliko si na taj način već otplatila?

Nora: Pa, to ti baš ne mogu tako točno reći. Znaš li da je vrlo teško snalaziti se u takvim poslovima? Znam samo to da sam dala sve što sam mogla skupiti. Mnogo puta nisam ni znala kako ću. (*Smiješi se.*) Onda bih tu sjela i zamišljala da je u mene zaljubljen neki stari, bogati gospodin...

Gospođa Linde: Kako? Koji gospodin?

Nora: Ah, glupost!... i da je on umro, a kad su otvorili njegovu oporuku, u njoj je velikim slovima pisalo: "Sav moj imetak neka odmah bude isplaćen u gotovu lijepoj i dragoj gospođi Nori Helmer."

Gospođa Linde: Ali, draga Nora, tko je taj gospodin?

Nora: Gospode Bože, zar ti to ne možeš shvatiti? Taj stari gospodin nije uopće ni postojao. To sam si ja samo uobrazila. Uvijek i opet uvijek kad nisam nikako znala kako da dođem do novaca. Ali to nije važno. Neka stari, dosadni čovjek samo ostane gdje je. Marim ja za njega i za njegovu oporuku! Sad više nemam briga. (*Ustajući naglo.*) Bože, o Bože, Kristina, pa to je ipak fantastična pomisao! Biti bez briga! Biti bez briga, sasvim bez briga. Igrati se i skakati s djecom; imati u kući sve divno i udobno, upravo tako kao što to želi Torvald! I, pomisli, upravo dolazi proljeće sa svojim dubokim, plavim nebom! Možda ćemo poći na kakav mali put. Možda ću opet vidjeti more! Ah, ah! Kako je to divno: živjeti i biti sretan! (*U predsoblju se čuje zvono.*)

Gospođa Linde (*ustaje*): Netko zvoni. Možda će biti najbolje da odem.

Nora: Ne, ostani samo. Nije to posjet meni; to sigurno netko ide Torvaldu.

Služavka (*iz predsoblja*): Oprostite, milostiva gospođo, tu je neki gospodin koji s gospodinom odvjetnikom...

Nora: Hoćeš reći s gospodinom direktorom banke.

Služavka: Da, želi govoriti s gospodinom direktorom banke. No ne znam zapravo... kod njega je već gospodin doktor...

Nora: Tko je taj gospodin?

Krogstad (*na vratima predsoblja*): Ja sam, gospođo Helmer.

(*Gospođa Linde se lecne, malo povuče i okrene prema prozoru.*)

Nora (*pođe mu korak ususret; napeto, u pola glasa*): Vi? Što to znači? O čemu vi želite razgovarati s mojim mužem?

Krogstad: O bankovnim poslovima. Tako nešto. Ja imam u Dioničkoj banci neko malo namještenje i, kako čujem, vaš će nam muž sada biti šef...

Nora: To su dakle...

Krogstad: ... samo dosadni poslovi, gospođo Helmer. Apsolutno ništa drugo.

Nora: Onda budite dobri, pa se potrudite u radnu sobu.

(Ona ravnodušno odzdravi i zatvori vrata od predsoblja, a zatim priđe k peći i pogleda vatru.)

Gospođa Linde: Nora, tko je taj čovjek?

Nora: Neki Krogstad.

Gospođa Linde: Dakle, ipak on!

Nora: Ti ga poznaješ?

Gospođa Linde: Odavno. On je bio u našem kraju duže vrijeme odvjetnički koncipijent.

Nora: Da, točno.

Gospođa Linde: Kako se promijenio!

Nora: Nesretan brak.

Gospođa Linde: Zar njegova žena nije umrla? Nije li sad udovac?

Nora: S punom kućom djece. Ta-ko!... sada gori. *(Ona zatvori vratašca od peći i malo odmakne stolac za ljuljanje.)*

Gospođa Linde: Kažu da se on bavi svakojakim poslovima.

Nora: Je li? Moguće. Ja zbilja ne znam. Ali ne mislimo na poslove. To je tako dosadno.

(Iz Helmerove sobe izlazi doktor Rank.)

Rank *(još na vratima):* Ne, ne, dragi prijatelju, ne želim smetati. Idem popričati s Norom. *(Zatvori vrata i opazi gospođu Linde.)* Ah, oprostite! Ja i ovdje smetam?

Nora: Ne, nipošto. *(Predstavlja ih.)* Doktor Rank — gospođa Linde.

Rank: O! Ime koje se u ovoj kući često spominje. Čini mi se da sam maloprije na stubištu prošao pokraj vas.

Gospođa Linde: Da, išla sam uza stube vrlo polako. Teško mi je.

Rank: Ah tako! Bolest?

Gospođa Linde: Premorenost.

Rank: Ništa drugo? Onda ste sigurno došli u grad da se malo odmorite za vrijeme blagdana?

Gospođa Linde: Došla sam da nađem posao.

Rank: Zar je to lijek protiv premorenosti?

Gospođa Linde: Živjeti se mora, gospodine doktore.

Rank: Da, to je vrlo rašireno mišljenje — da se mora.

Nora: No, no, doktore. Pa i vi volite živjeti.

Rank: Najvjerojatnije. Koliko god se jaderno osjećao, ipak bih htio produžiti te muke. Moji pacijenti žele to isto. A ni s moralno oboljelima nije drukčije. Ovoga je trenutka unutra, kod Helmera, upravo jedan takav moralni Lazar.

Gospođa Linde (*prigušeno*): Ah!

Nora: Na koga to mislite?

Rank: Ah, to je neki nadripiar, a zove se Krogstad. Vi ne poznate toga čovjeka. Pokvaren do srži. A čak je i on počeo brbljati o tome kako **m o r a** živjeti.

Nora: Tako? A o čemu on to želi govoriti s Torvaldom?

Rank: Zaista ne znam. Čuo sam samo da se tiče banke.

Nora: Nisam znala da taj Krog — da gospodin Krogstad ima nekog posla s bankom.

Rank: O, dakako! On tamo ima nekakvo namještenje. (*Gospođi Linde.*) Ne znam ima li i u vašem kraju takvih ljudi koji jurcaju okolo kao bez daha ne bi li nanjušili kakve pokvarenjake, pa da ih onda stjeraju u ćošak... i to vrlo unosan. Ako ste moralno jaki, ostavljaju vas na miru.

Gospođa Linde: Zdravima ne treba lijeka.

Rank (*sliježući ramenima*): ... i zato je čitavo društvo jedna velika bolnica.

Nora (*koja je uronila u svoje vlastite misli, najednom se poluglasno nasmije i zaplješće*).

Rank: Zašto se vi tome smijete? Kako biste drukčije opisali društvo?

Nora: Što se mene tiče to glupo društvo?! Smijem se nečemu posve drugom... nečemu strahovito smiješnom. Recite, doktore, hoće li sada svi koji su zaposleni u banci biti ovisni o Torvaldu?

Rank: I to je vama tako strašno smiješno?

Nora (*smiješi se i pjevucka*): Pustite me samo, samo me pustite! (*Šeće po sobi goredolje.*) Ah, pomisao da mi — da Torvald ima tako veliki utjecaj na mnoštvo ljudi zaista je nadasve zabavna. (*Vadi iz torbe vrećicu s bombonima.*) Doktore, bombončić?

Rank: Gle, gle, bomboni. Čini mi se da je to ovdje zabranjena roba.

Nora: Pa da. No ove mi je Kristina poklonila.

Gospođa Linde: Molim?

Nora: No, no, no; nemoj se uplašiti. Ti nisi mogla znati da je to Torvald zabranio. Boji se da ću upropastiti zube. Ah što! Jedanput je dopušteno! Zar ne, doktore? Ovamo, molim! (*Stavlja mu bombon u usta.*) A i ti, Kristina! I ja, također; jedan mali — ili najviše dva. (*Opet hoda okolo.*) Sada sam zaista presretna. I sada postoji još samo nešto na svijetu što bih silno željela.

Rank: A to je?

Nora: Ja bih tako rado nešto rekla, ali da i Torvald čuje.

Rank: Pa zašto to ne reknete?

Nora: Ne, ne smijem, to je tako ružno.

Gospođa Linde: Ružno?

Rank: Onda vam to ne bih savjetovao. Ali nama ipak možete. No, što bi vi to tako rado rekli da i Torvald čuje?

Nora: Tako bih silno željela reći: Grom i pakao!

Rank: No, no!

Gospođa Linde: Ali, Nora!

Rank: Evo i njega! Recite!

Nora (*sakriva vrećicu s bombonima*): Pst! Pst! Pst!

(*Dolazi Helmer iz svoje sobe; na ruci mu je zimski kaput, a u ruci šešir.*)

Nora (*pođe mu ususret*): No, dragi Torvalde, jesi li ga se riješio?

Helmer: Da, otišao je.

Nora: Smijem li te predstaviti: ovo je Kristina. Danas je doputovala.

Helmer: Kristina? Oprostite, ali ja ne znam...

Nora: Gospođa Linde, dragi Torvalde. Gospođa Kristina Linde.

Helmer: Ah, tako. Po svoj prilici prijateljica moje supruge iz školskih dana.

Gospođa Linde: Da, mi se poznajemo otprije.

Nora: Zamisli: ona je doputovala izdaleka samo da s tobom govori.

Helmer: Kako?

Gospođa Linde: Nije baš tako...

Nora: Kristina je, naime, izvanredno spretna u uredskim poslovima. I sada bi ona neizmjereno rado došla pod vodstvo nekog sposobnog čovjeka, pa da nauči još više no što zna.

Helmer: Vrlo pametno, gospođo Linde.

Nora: I kad je čula da si postao bankovni direktor — javljeno je brzojavom — doputovala je ovamo što je brže mogla i — zar ne, Torvalde, meni za ljubav ćeš za Kristinu već nešto učiniti? Zar ne?

Helmer: No, pa to ne bi bilo nemoguće. Vi ste udovica?

Gospođa Linde: Da.

Helmer: I vješti ste uredskom poslu?

Gospođa Linde: Da, prilično.

Helmer: Onda je vrlo vjerojatno da ću za vas pronaći neko mjesto.

Nora (*plješćući*): Vidiš, vidiš?

Helmer: Vi ste došli baš u pravi čas, gospođo Linde.

Gospođa Linde: Kako da vam zahvalim?

Helmer: To nipošto nije potrebno. (*Oblači kaput.*) Ali, za danas me morate ispričati...

Rank: Pričekaj, idem i ja. (*Donese iz predsoblja svoj krzneni kaput i grije ga na peći.*)

Nora: Nemoj ostati predugo, dragi Torvalde.

Helmer: Samo jedan sat, ne duže.

Nora: Kristina, ideš i ti?

Gospođa Linde (*oblači svoj zimski kaput*): Da. Moram potražiti kakvu sobu.

Helmer: Onda možemo zajedno.

Nora (*pomažući joj*): Kako je nezgodno što nam je stan tako malen. Jednostavno te ne možemo...

Gospođa Linde: Što ti pada na pamet! Zbogom, draga Nora. I, hvala ti na svemu.

Nora: Do viđenja! Svakako dođi večeras. I vi, doktore. Što? Ako vam zdravlje dopusti? Razumije se da će vam biti dobro. Samo se dobro zamotajte.

(U razgovoru ulaze u predsoblje. Sa stubišta se čuju dječji glasovi.)

Nora: Evo ih, evo ih! *(Ona otrči i otvara vrata.)*

(Ana-Marija ulazi s djecom.)

Nora: Unutra, samo unutra! *(Sagne se i ljubi djecu.)* Vi slatki, jedini! Pogledaj ih, Kristina! Zar nisu prekrasni?

Rank: Dajte da se maknemo s propuha!

Helmer: Dodite, gospođo Linde. Ovdje više nije izdrživo za onoga tko nije majka!

(Rank, Helmer i gospođa Linde silaze niza stube, a dadilja odlazi s djecom u sobu. Za njima odlazi i Nora, kad zatvori vrata od predsoblja.)

Nora: Kako izgledate svježije i veselo. Pa ti vaši rumeni obraščići, kao jabuke i ružice. *(Djeca su za vrijeme toga zbivanja neprestano s njom u razgovoru.)* Jeste li se dobro zabavljali? To je divno. Ah, ti si vozio Emmy i Boba na saonicama? Pomisli samo! Da, ti si pravi dečko, Ivare. Dajte mi je malo, Ana-Marija. Moju slatku malu lutkicu! *(Uzme od dadilje najmanje dijete, pa s njim pleše.)* Samo mir! Da, Bob, plesat ću i s tobom. Što? Vi ste se grudali? O, da sam bila tamo! Pusti samo, Ana-Marija, ja ću je sama svući. Pusti, ja to tako rado činim. Pođi dotle u dječju sobu. Ti izgledaš tako promrzlo. Na peći ima kave.

(Dadilja odlazi u sobu nadesno. Nora skida djeci kaputiće i šešire, pa ih baca naokolo, dok djeca neprestano pričaju.)

Nora: Ali da?! Veliki pas je za vama trčao? Naravno da vas nije ugrizao. Ne, tako male i dobre lutkice ne grizu psi. Ne zaviruj u pakete, Ivare! Što je to? Čekaj i saznat ćeš! Iznenadjenje! Ah ne, ne; tu unutra je nešto ružno. Da se igramo? Čega da se igramo? Skrivača? Da. Igrajmo se skrivača. Neka se prvo sakrije Bob. Što? Najprije mama? Dobro, onda prvo ja. Probajte me naći!

(Ona i djeca igraju se u ciki i smijehu po sobi i u susjednoj prostoriji nadesno. Najzad se Nora sakrije ispod stola. Djeca dojure unutra, traže je, no ne mogu je naći. Onda začuju njezin prigušeni smijeh, polete prema stolu, podignu stolnjak i ugledaju je. Burno klicanje. Ona ispuže ispod stola tako kao da ih hoće zaplašiti. Ponovno radosno pocikivanje. Na ulaznim vratima međutim netko pokuca; nitko to nije primijetio. Zatim se vrata napola otvore i sada se vidi Krogstada.)

(On još malo čeka. Igra traje i dalje.)

Krogstad: Oprostite, gospođo Helmer...

Nora (*s prigušenim krikom padne na koljena*): Ah! Što želite?

Krogstad: Oprostite. Stubišna su vrata bila odškrinuta. Sigurno ih je netko zaboravio zatvoriti.

Nora (*ustaje*): Moj muž nije kod kuće, gospodine Krogstad.

Krogstad: Znam.

Nora: Da? Pa što ćete onda ovdje?

Krogstad: Da progovorim s vama nekoliko riječi.

Nora: Sa mnom? (*Djeci, tiho.*) Idite Ana-Mariji. Što? Ne, strani gospodin neće mami ništa. Kad on ode, mi ćemo se opet igrati. (*Ona povede djecu nalijevo u sobu i zatvori vrata.*)

Nora (*nemirno, napeto*): Sa mnom želite govoriti?

Krogstad: Da.

Nora: Danas? Pa danas još nije prvi.

Krogstad: Ne, danas je Badnjak. Samo o vama ovisi kakav će vam biti Božić!

Nora: Što vi hoćete? Ja danas apsolutno ne mogu.

Krogstad: O tome zasad nećemo govoriti. Radi se o drugoj stvari. Imate malo vremena?

Nora: O da, svakako. Vremena imam, iako...

Krogstad: Dobro. Sjedio sam u restauraciji Olsen i vidio vašega muža kako prelazi ulicu...

Nora: Da?

Krogstad: ... s nekom damom.

Nora: I što s tim?

Krogstad: Oprostite što pitam, no je li ta dama izvjesna gospođa Linde?

Nora: Da.

Krogstad: Dugo je ovdje?

Nora: Od jutros.

Krogstad: Ona je vjerojatno vaša prijateljica?

Nora: Da, no ja ne razumijem...

Krogstad: I ja sam je nekad poznavao.

Nora: To znam.

Krogstad: Tako? Vi ste, dakle, upućeni u tu stvar? To sam i mislio. Smijem li vas, dakle, kratko i jasno zapitati hoće li gospođa Linde dobiti namještenje u banci?

Nora: Gospodine Krogstad, kako me se to usuđujete pitati? Vi, koji ste potčinjeni mome mužu? Ali, kad već pitate, onda znajte: da, gospođa Linde će dobiti namještenje. Ja sam se sama, gospodine Krogstad, za nju zauzela. Zadovoljni?

Krogstad: Dakle sam pogodio.

Nora (*ide gore-dolje po sobi*): Bože moj, pa smije se imati barem malo utjecaja! Ako sam i žena, ipak time još ni izdaleka nije rečeno da... Kad se čovjek nalazi u potčinjenom položaju, gospodine Krogstad, trebao bi se dobro čuvati da ne uvrijedi onoga tko... hm...

Krogstad: ... ima utjecaja?

Nora: Upravo tako.

Krogstad (*promijenjenim glasom*): Gospodo Helmer, biste li bili dobri upotrijebiti vaš utjecaj u moju korist?

Nora: Kako? Što time mislite?

Krogstad: Hoćete li biti tako dobri i pobrinuti se da ja zadržim svoj podređeni položaj u banci?

Nora: Što to znači? Tko vam ga kani oduzeti?

Krogstad: Ah, ne morate se preda mnom praviti kao da ništa ne znate. Meni je potpuno jasno da vašoj prijateljici ne može biti ugodno da se sa mnom sretne, a sad znam i komu mogu zahvaliti ako me otpuste.

Nora: Ali ja vas uvjeravam...

Krogstad: Da, da, da. Kratko i jasno: još ima vremena i ja vam savjetujem da upotrijebite svoj utjecaj i spriječite to.

Nora: Gospodine Krogstad, ja nikakva utjecaja nemam.

Krogstad: Nemate? Meni se čini da sam maloprije, iz vaših vlastitih usta, čuo...

Nora: Ne smijete to tako shvatiti. Ja? Kako samo možete i pomisliti da ja mogu utjecati na svoga muža?!

Krogstad: O, poznam ja vašeg supruga još iz studentskih dana. Ne mislim da je

gospodin bankovni direktor postojaniji od drugih ljudi.

Nora: Ako budete s omalovažavanjem govorili o mome suprugu, pokazat ću vam vrata.

Krogstad: O, vrlo hrabro!

Nora: Ja vas se više ne bojim. Čim prođe Nova godina, riješit ću se i cijele te brige.

Krogstad (*opet se svlada*): Shvatite jednu stvar, gospođo Helmer: u slučaju potrebe borit ću se za svoje malo mjesto na život i smrt.

Nora: To se i vidi.

Krogstad: Nije to samo zbog plaće! Do nje mi je još najmanje stalo. Radi se o nečemu drugom. No, da — moram to reći! Vidite... vama je sigurno poznato, kao i cijelom svijetu, da sam ja prije više godina počinio jednu nepromišljenost.

Nora: Čini mi se da sam o tome nešto čula.

Krogstad: Stvar nije došla pred sud, ali od onoga časa bila su mi odjednom zatvorena sva vrata. I onda sam se bacio na poslove koji su vam poznati. Nešto sam ipak morao započeti, a mogu reći i to da nisam bio od onih najgorih. Ali sad moram cijelu tu stvar urediti. Moji sinovi rastu; zbog njih moram nastojati da opet postignem onoliko građanskog ugleda, koliko je moguće. Mjesto u banci bilo bi takoreći prva stepenica. I sad me vaš suprug hoće opet gurnuti nogom sa stepenice u blato.

Nora: Za ime Božje, gospodine Krogstad, nije u mojoj moći da vam pomognem.

Krogstad: Zato što nećete; ali ima načina da vas na to prisilim.

Nora: Vi valjda nećete mome mužu reći da vam dugujem novaca?

Krogstad: Hm... a ako mu kažem?

Nora: Kako možete?! (*Prigušujući suze.*) Ovu tajnu, koja je moja radost i moj ponos... da je on sazna na tako ružan i neukusan način? Da je od v a s dozna? Vi biste me izložili najstrašnjim neprijatnostima.

Krogstad: Samo neprijatnostima?

Nora (*žestoko*): No, uradite to! Vidjet ćete kamo će vas to dovesti. Onda će tek moj muž vidjeti koliko ste vi zao čovjek; onda tek nećete zadržati svoje mjesto!

Krogstad: Pitam vas, bojite li se vi samo domaćih neprijatnosti?

Nora: Ako moj muž to sazna, on će sigurno odmah isplatiti ostatak. I onda ćemo vas

se zauvijek otarasiti!

Krogstad (*prilazeći korak bliže*): Čujte me, gospođo Helmer: vi ili imate slabo pamćenje ili se apsolutno ništa ne razumijete u poslove. Moram vam tu stvar malo objasniti.

Nora: Kako?

Krogstad: Kad je vaš suprug bio bolestan, vi ste došli k meni da posudite tisuću i dvije stotine talira.

Nora: Nisam znala ni za koga drugog.

Krogstad: Obećao sam da ću vam taj novac pribaviti...

Nora: Pa i pribavili ste mi.

Krogstad: ... obećao sam da ću vam tu svotu pribaviti pod određenim uvjetima. Koliko znam, bili ste toliko zaokupljeni bolešću svoga muža i toliko zauzeti time da dobijete novac za put da niste obratili pažnju na uvjete. Bit će zbog toga zgodno da vas na njih podsjetim. No, dakle, ja sam obećao da ću vam novac nabaviti, uz ugovor koji sam ja sastavio.

Nora: I koji sam ja potpisala.

Krogstad: Dobro, ali ja sam dolje dodao nekoliko redaka po kojima za dug jamči vaš otac. Ove je retke vaš otac trebao potpisati.

Nora: Trebao? On ih je potpisao.

Krogstad: Ja sam datum ostavio in blanco. To znači: vaš je otac trebao sâm naznačiti datum potpisivanja. Sjećate li se, gospođo Helmer?

Nora: Čini mi se.

Krogstad: Dao sam vam onda ugovor da ga poštom pošaljete svome ocu. Nije li bilo tako?

Nora: Da.

Krogstad: Bit će da ste to učinili odmah, jer ste mi ga vratili za manje od tjedan dana, s potpisom vašeg oca. Nato sam vam isplatio novac.

Nora: Pa da. A zar vam nisam točno otplaćivala?

Krogstad: Tako, prilično. Ali — da se vratimo na ono o čemu smo govorili — bilo je to onda za vas, gospođo Helmer, veoma teško doba.

Nora: Da, bilo je.

Krogstad: Vaš je otac, koliko znam, ležao teško bolestan.

Nora: Bio je na samrti.

Krogstad: I malo zatim je umro.

Nora: Da.

Krogstad: Recite mi, gospođo Helmer, znate li možda dan smrti vašeg oca? Mislim, datum?

Nora: Tata je umro 29. rujna.

Krogstad: Posve točno. Provjerio sam. Ali baš zbog toga nikako ne mogu shvatiti *(On izvadi pismo.)* jednu čudnu okolnost.

Nora: Kakvu čudnu okolnost?

Krogstad: Čudnu okolnost, milostiva gospođo, da je vaš otac ovaj ugovor potpisao tri dana nakon svoje smrti.

Nora: Kako? Ja ne razumijem.

Krogstad: Vaš je otac umro 29. rujna. No, pogledajte ovamo — ovdje je vaš otac datirao potpis 2. listopada. Zar to nije čudno, gospođo Helmer?

Nora *(šuti).*

Krogstad: Možete li mi to objasniti?

Nora *(još uvijek šuti).*

Krogstad: Pada u oči i to da riječi 2. listopada i godina nisu pisane rukopisom vašeg oca, već nekim drugim. Mislim da znam i čijim. No, to bi se još i moglo razjasniti: vaš je otac možda zaboravio datirati svoj potpis, pa je onda netko drugi nasumce pridodao datum prije nego se doznalo za smrt. U tome nema nikakva zla. Najvažniji je potpis, a taj je ipak pravi, gospođo Helmer? Vaš je otac ovdje vlastoručno potpisao svoje ime, zar ne?

Nora *(iza kratke stanke zabaci glavu unatrag i pogleda ga prkosno):* Ne, nije. Ja sam tatu potpisala.

Krogstad: Oho, gospođo Helmer! A znate li vi da je to vrlo opasno priznanje?

Nora: A zašto? Vi ćete svoj novac uskoro dobiti.

Krogstad: Dopustite mi jedno pitanje. Zašto niste svome ocu poslali ugovor?

Nora: Nisam mogla. Tata je bio tako bolestan. Da sam ga molila za potpis, morala bih i reći za što taj novac trebam. A zar se jednom tako teškom bolesniku moglo

reći da je i život moga supruga u opasnosti? Ja nisam mogla.

Krogstad: Onda bi za vas bilo bolje da niste putovali u inozemstvo.

Nora: I to je bilo nemoguće. Taj put je trebao spasiti život moga supruga i ja od toga puta nisam mogla odustati.

Krogstad: A nije vas glava boljela što ste mene prevarili?

Nora: Na to se uopće nisam mogla obazirati. Vi me se apsolutno ništa niste ticali. Nisam vas mogla podnijeti, jer ste bili bez srca i pravili mi toliko poteškoća, iako ste znali kako je opasno bilo stanje moga muža.

Krogstad: Gospođo Helmer, vi očito nemate jasnu predodžbu o svojoj krivici. Ali vam mogu reći: ono što sam ja nekad počinio i što je pokopalo cijeli moj građanski ugled, nije bilo ni veće ni gore.

Nora: Vi? Vi me želite uvjeriti da ste učinili hrabro i plemenito djelo da spasite život svoje žene?

Krogstad: Zakoni ne pitaju za razloge.

Nora: Onda su to vrlo loši zakoni.

Krogstad: Loši ili ne, ako ja taj komad papira predam sudu, po tim ćete zakonima biti osuđeni.

Nora: Ne vjerujem u to, ni sada ni bilo kada! Zar da kćerka nema prava poštediti svog starog, nasmrt bolesnog oca straha i žalosti? Zar ni žena nema prava da spasi život svoga muža!? Ja ne poznam zakone tako dobro, ali sam uvjeren da negdje u njima mora biti napisano da je tako nešto dopušteno. Zar vi to ne znate? Vi, koji ste odvjetnik? Vi mora da ste slab pravnik, gospodine Krogstad.

Krogstad: Možda, ali se u poslove — u takve poslove kao što je ovaj naš — razumijem vrlo dobro. U redu, činite što vas je volja. No, samo još ovo: ako me i po drugi put izopće, vi ćete mi praviti društvo. *(On pozdravi i ode kroz predsoblje.)*

Nora *(nekoliko trenutaka zamišljeno, a onda zabaci glavu):* Ah, što! On me želi zaplašiti. Tako glupa ipak nisam. *(Počne sređivati dječje kaputiće, a onda zastane.)* Ali?... Ne, ne; to je nemoguće! Pa ja sam to učinila iz ljubavi.

Djeca *(na vratima lijevo):* Mama, strani je gospodin izišao iz kuće.

Nora: Da, da, znam. No nemojte nikom pričati o stranom gospodinu. Čujete li? Ni tati.

Djeca: Nećemo, mama. Hoćeš li se sada opet s nama igrati?

Nora: Ne, ne. Sada ne.

Djeca: Ali, mamice, pa ti si nam obećala!

Nora: Jesam, ali sada ne mogu! Idite, ja imam jako puno posla. Idite! Idite, moja draga i slatka djeco. *(Ona ih s puno ljubavi gurka u susjednu sobu, zatvara za njima vrata, sjedne na sofu; zatim uzima vezivo, malo veze pa opet zastane.)* Ne! *(Baca vezivo, ustaje, pođe do vrata od predsoblja i povikne.)* Helena! Donesite drvce! *(Pođe lijevo prema stolu, otvori ladicu pa se opet zamisli.)* Ne, to je sasvim nemoguće!

Služavka *(s božićnim drvцем):* Gdje da ga postavim, milostiva gospođo?

Nora: Onamo, na sredinu sobe.

Služavka: Trebate li još nešto?

Nora: Ne, hvala. Imam sve što mi treba. *(Djevojka je postavila drvce i opet izašla. Nora ga počinje kititi.)* Ovdje svjećice, a ondje cvijeće. Oduran čovjek! Glupost! Glupost! Glupost! Sve je u redu. Božićno drvce mora biti lijepo. Sve ću učiniti, Torvalde, da te razveselim. Pjevat ću, plesati...

Helmer *(dolazi izvana i nosi pod pazuhom spise).*

Nora: Ah! Već si došao?

Helmer: Da. Je li netko bio?

Nora: Ovdje? Ne.

Helmer: Čudno. Vidio sam Krogstada kako izlazi iz kuće.

Nora: Tako? Ah da, Krogstad. Bio je časak ovdje.

Helmer: Nora, ja vidim na tebi: on je bio ovdje i molio te da za njega rekneš koju dobru riječ.

Nora: Da.

Helmer: I da to učiniš kao iz vlastite pobude; i da mi zatajiš da je on ovdje bio. Zar te nije i to zamolio?

Nora: Da, Torvalde. Ali...

Helmer: Nora, Nora, i u to si se upustila? Ti se s takvim čovjekom razgovaraš i daješ mu obećanja? A meni, povrh svega, govoriš neistinu!

Nora: Neistinu?

Helmer: Zar nisi rekla da ovdje nitko nije bio? (*Prijeti se prstom.*) To ne smije moja ptica pjeвица nikada više učiniti. Ptica pjeвица mora cvrkutati čistoga kljuna — bez pogrešnih tonova! (*Grli je.*) Zar ne da tako treba? Da? Znao sam to dobro. (*Pušta je.*) I ni riječi više o tome. (*Sjeda uz peć.*) Ah, kako je ovdje toplo i ugodno. (*Prelistava po spisima.*)

Nora (kiteći drvece, nakon kratke stanke): Torvalde!

Helmer: Molim?

Nora: Strašno se radujem prekosutrašnjem kostimiranom plesu kod Stenborgovih.

Helmer: A ja sam opet strašno znatiželjan čime ćeš me iznenaditi.

Nora: Ah, baš sam guska!

Helmer: Molim?

Nora: Ne mogu se sjetiti što da obučem. Sve su mi ideje tako glupe.

Helmer: Zar je Norica konačno na to došla?

Nora (*iza njegove stolice, s rukama na naslonu*): Imaš li jako mnogo posla, Torvalde?

Helmer: Hm?

Nora: Kakvi su to spisi?

Helmer: Iz banke.

Nora: Već?

Helmer: Dobio sam punomoć od ravnateljstva koje je odstupilo da mogu odrediti nužne promjene u personalu i u planu poslovanja. Za to ću iskoristiti božićne blagdane. Hoću da do Nove godine sve bude u redu.

Nora: Zbog toga je dakle dolazio taj jadni Krogstad.

Helmer: Hm.

Nora (*još uvijek naslonjena na naslon stolca polagano mu gladi kosu na zatiljku*): Da nemaš toliko mnogo posla, Torvalde, zamolila bih te za jednu **j a k o** veliku ljubaznost.

Helmer: Kakvu ljubaznost?

Nora: Nitko nema tako dobar ukus kao ti. Na kostimiranom plesu rado bih lijepo izgledala. Torvalde, zar mi ne bi mogao pomoći i savjetovati što da budem i ka-

kav da mi bude kostim?

Helmer: Aha, mala je prkosnica u potrazi za anđelom spasiteljem?

Nora: Da, Torvalde. Što bih ja bez tvoje pomoći?

Helmer: No, dobro. Mislit ću o tome. Nešto ćemo već pronaći.

Nora: Ah, to je lijepo od tebe! (*Ide opet k božićnom drvцу.*) Kako je krasno ovo crveno cvijeće! No, reci, je li taj Krogstad zbilja skrivio nešto strašno?

Helmer: Krivotvorio je potpise. Imaš li ti pojma što to znači?

Nora: A da on to nije učinio možda u nevolji?

Helmer: Da, ili, kao mnogi drugi, iz lakoumnosti. Nisam ja tako bezdušan da bih nekoga bezuvjetno osudio zbog jedne jedine greške.

Nora: Ne bi. Zar ne, Torvalde?

Helmer: Čovjek se može popraviti, ako svoju krivicu otvoreno prizna i prihvati svoju kaznu.

Nora: Kaznu?

Helmer: Krogstad nije nikada pošao tim putem. Izvlačio se spletkama i lukavštinama. I upravo **t o** ja ne mogu oprostiti.

Nora: Zar ti misliš da...?

Helmer: Pa pomisli samo kako takav čovjek koji je svjestan svoje krivice mora stalno lagati, biti podmukao, pretvarati se; kako on mora nositi masku pred svojim najbližima, pa i pred svojom vlastitom ženom i pred svojom rođenom djecom. Pred **d j e c o m**, Nora, to je ono najstrašnije.

Nora: Zašto?

Helmer: Zato jer takav zadah laži unosi u cijelu obitelj otrov zaraze i bolesti. Svaki dječji udah u takvoj kući prepun je klica zla.

Nora (*bliže, iza njega*): I ti si u to uvjeren?

Helmer: Kao odvjetnik, draga moja, viđao sam to često. Gotovo svi ljudi koji su već u mladosti propali imali su lažljive majke.

Nora: Zašto upravo majke?

Helmer: To najčešće dolazi od majke. Premda, i očevi mogu biti jednako loši. To zna svaki pravnik. Taj je Krogstad godinama trovao svoju vlastitu djecu lažju i pretvaranjem; **z b o g t o g a** ga i smatram moralnom propalicom. (*Pruži joj*

ruke.) I zbog toga mi mora moja dražesna, mala Nora obećati da se neće za nje-
ga zauzimati. Daj mi ruku! Hm? Što je? Daj mi ruku! Tako. Uvjeravam te da bi
mi bilo nemoguće s njim raditi. U blizini takvih ljudi upravo mi je fizički zlo.

Nora (*izvuče svoju ruku iz njegove i ode na drugu stranu drvca*): Kako je ovdje vru-
će! A ja imam još toliko posla.

Helmer (*ustane i složi svoje spise*): Moram na svaki način još prije večere bar nešto
od toga završiti. I na tvoj kostim moram misliti. Možda ću ipak imati štogod što
bi se moglo u zlatnom papiru objesiti na to drvce. (*Položi ruku na njenu glavu.*)
Draga moja, moja mala ptičice! (*On ode u svoju sobu i zatvori vrata.*)

Nora (*tiho, nakon kratke stanke*): Ah što! To **n i j e** tako! To nije moguće! To mora
da je nemoguće!

Ana-Marija (*na lijevim vratima*): Mališani jako lijepo mole da smiju doći k mami.

Nora: Ne, ne, ne! Ne k meni! Ostani ti kod njih!

Ana-Marija: Kako gospođa želi. (*Zatvori vrata.*)

Nora (*blijeda od užasa*): Ja da ću pokvariti vlastitu djecu? Otrovati naš dom? (*Mala
stanka, onda ponosno dignu glavu.*) To nije istina! To nije i nikada neće biti isti-
na!

ZASTOR

Drugi čin

Ista soba. U uglu je uz klavir božićno drvce bez ukrasa i s napola dogorjelim svjećicama; na sofi je Norin šešir i zimski kaput.

Nora, sama u sobi, nemirno šeta gore-dolje; najzad zastaje kod sofe i uzima svoj zimski kaput.

Nora (*odloži kaput*): Netko dolazi! (*Pođe k vratima, prisluškuje.*) Ne, nije nitko. Pa naravno — danas, na prvi dan Božića, neće nitko ni doći — a ni sutra. Ali moguće... (*Otvora vrata i pogleda van.*) Ne, nema pisama. Sandučić je prazan. Potpuno je prazan. (*Hoda po sobi.*) Ah, besmislica! On to nije mislio ozbiljno! Nešto takvo se ipak ne može dogoditi. To je nemoguće. Pa ja imam troje male djece.

*(Iz sobe lijevo dolazi **Dadilja** s velikom kartonskom kutijom.)*

Dadilja: Konačno sam pronašla kutiju s kostimom za bal...

Nora: Hvala. Metni je na stol.

Dadilja (*ostavlja kutiju*): ... ali je u priličnom neredu.

Nora: Ah, kad bih ga mogla rastrgati u sto tisuća komada!

Dadilja: Ali ne! Može se to opet vrlo lijepo popraviti. Samo malko strpljenja!

Nora: Da, pitat ću gospođu Linde da mi pomogne.

Dadilja: Opet odlazite? Po ovako ružnom vremenu? Gospođo Nora, vi ćete se prehladiti... razboljeti.

Nora: To još ne bi bilo najgore. Što rade djeca?

Dadilja: Siroti, igraju se sa svojim božićnim darovima. Ali...

Nora: Pitaju li još za mene?

Dadilja: Pa oni su tako navikli da uvijek budu uz svoju mamu.

Nora: Draga Ana-Marija, ubuduće neću više moći biti toliko uz njih.

Dadilja: Mala se djeca na sve priviknu.

Nora: Misliš? Misliš li da bi oni zaboravili na svoju mamu kad bih ja odavde posve

otišla?

Dadilja: Bože sačuvaj — posve otišli!

Nora: Reci mi, Ana-Marija — ja sam tako često o tome razmišljala — kako si imala srca da svoje dijete prepustiš stranim ljudima?

Dadilja: Morala sam kad sam postala dadilja male Nore!

Nora: A jesi li ti to **h t j e l a** ?

Dadilja: Kako ne bih, kad sam dobila tako dobro mjesto. Sirota djevojka koju zadesi takva nesreća mora se tome još veseliti. Onaj gad se za mene nije ništa brinuo.

Nora: Ali tvoja te je kćerka sigurno zaboravila?

Dadilja: O, ne, nije. Pisala mi je kad je bila na krizmi; pa i onda kad se udala.

Nora (*zagrlj je*): Dobra stara moja Ana-Marija! Ti si mi bila tako dobra majka kad sam bila mala!

Dadilja: Uboga mala Nora nije ni imala druge majke osim mene.

Nora: A kad moji mališani ne bi imali više nikoga drugog... O, dobro znam da bi ti i njih... Glupost, glupost, glupost! (*Otvora kutiju.*) Pođi k njima. Ja sada moram... Vidjet ćeš kako ću sutra biti lijepa.

Dadilja: Sigurna sam da na balu nijedna neće biti tako lijepa kao gospođa Nora. (*Odlazi nalijevo.*)

Nora (*počinje vaditi stvari iz kutije, pa opet sve baci natrag*): O, kad bih samo mogla izaći! Samo da nitko ne dođe. Samo da se za to vrijeme u kući ništa ne dogodi. Ah, glupost! Pa tko bi i došao?! Ne treba na to ni misliti. Da očetkam muf. Lijepa rukavice. Lijepa rukavice. Samo polako! Misli na nešto drugo! Jedan — dva — tri — četiri — pet — šest — (*Krikne*) Dolazi! (*Hoće poći prema vratima, ali neodlučna zastane.*)

(**Gospođa Linde dolazi iz predsoblja, gdje je ostavila šešir i zimski kaput.**)

Nora: Ah, ti si, Kristina? Nema nikoga drugog vani? Kako je dobro što si došla.

Gospođa Linde: Čula sam da si bila kod mene i da si me tražila.

Nora: Da, bila sam... u prolazu. Moraš mi nešto pomoći. Sjednimo na sofu. Čuj me, dakle! Sutra je gore kod konzula Stenborga kostimirani ples pa Torvald želi da se pojavim kao napuljska ribarska djevojka i plešem tarantelu koju sam naučila na Capriju.

Gospođa Linde: Gle, pa ti ćeš prirediti cijelu predstavu.

Nora: Da. Torvald inzistira. Pogledaj, tu je kostim. Torvald ga je za mene dao napraviti u Italiji, ali sad je sav tako potrgan da ni sama ne znam...

Gospođa Linde: To ćemo mi opet urediti. Samo je rub na nekoliko mjesta popustio. Imaš li iglu i konca? Tako, to je sve što trebamo.

Nora: Baš lijepo od tebe.

Gospođa Linde (*šije*): Dakle, sutra ćeš biti kostimirana? Znaš što, Nora? Doći ću sutra načas ovamo da te vidim u punom sjaju. Ali, ja sam potpuno zaboravila da ti zahvalim za sinoćnje Badnje večere.

Nora (*ustane i šeće gore-dolje po sobi*): Ah, sinoć mi nekako nije ovdje bilo tako ugodno kao inače. Trebala si prije doći u grad, Kristina! Torvald uistinu zna napraviti dom prijatnim i udobnim.

Gospođa Linde: A i ti, mislim, ništa manje. Nisi ti uzalud kći svoga oca. Ali, reci mi, je li gospodin dr. Rank uvijek tako sumoran kao jučer?

Nora: Ne, jučer je bio osobito neraspoložen. Ali, on boluje od vrlo teške bolesti. Jadnik, suši mu se kralježnica. Njegov je otac bio vrlo odvratan čovjek, veliki ženskar i tako dalje... Zbog toga — ti me razumiješ — njegov sin boluje još od djetinjstva.

Gospođa Linde (*spusti u krilo kostim koji šije*): Ali draga, dobra Nora, otkud ti to sve znaš?

Nora (*šećući*): O, kad imaš troje djece posjećuju te katkad žene koje su napola liječnici, pa ti pričaju i ovo i ono.

Gospođa Linde (*šije dalje; kratka stanka*): Dolazi li dr. Rank svakoga dana k vama u kuću?

Nora: Svakoga dana. On je najbolji Torvaldov prijatelj iz djetinjstva; pa i moj dobar prijatelj. Doktor takoreći pripada našoj obitelji.

Gospođa Linde: Ali, reci mi nešto: je li taj čovjek posve iskren? Mislim, on voli ljudima laskati?

Nora: Naprotiv. Kako si došla na tu misao?

Gospođa Linde: Kad si mi ga jučer predstavila, rekao je da je više puta čuo ovdje u kući moje ime. Kasnije sam primijetila da tvoj suprug ni pojma nema tko sam ja. Kako je, dakle, mogao dr. Rank...?

Nora: Da, imaš pravo, Kristina. Torvald me tako neopisivo voli da me, kako on to kaže, želi imati samo za sebe. Prvo je vrijeme bio upravo ljubomoran kad bih samo spomenula koga od svojih milih. Onda sam s tim, naravno, prestala. Ali s doktorom često o tome govorim, jer on, vidiš, to vrlo rado sluša.

Gospođa Linde: Čuj me, Nora, ti si u mnogim stvarima još dijete. Starija sam koju godinu od tebe, pa imam nešto više iskustva. Nešto ću ti reći: nastoj prekinuti tu stvar s doktorom Rankom.

Nora: Prekinuti koju stvar?

Gospođa Linde: Sve to. Jučer si mi tu brbljala o nekom bogatom obožavatelju koji bi ti trebao pribaviti novaca...

Nora: Da, o nekom tko uopće ne postoji — nažalost. I onda?

Gospođa Linde: Je li doktor Rank bogat?

Nora: O, da.

Gospođa Linde: I nema nikoga za koga bi se morao brinuti?

Nora: Nikoga. I što s tim?

Gospođa Linde: I on svakodnevno dolazi k vama u kuću?

Nora: Pa rekla sam ti.

Gospođa Linde: A kako najbolji prijatelj može biti tako nametljiv?

Nora: Ja te zaista ne razumijem.

Gospođa Linde: Nora, ne pretvaraj se. Misliš da nisam pogodila od koga si dobila onih tisuću i dvije stotine talira?

Nora: Jesi li ti pri sebi? Kako možeš takvo što misliti? To je prijatelj naše kuće koji nas svakodnevno posjećuje. Kako bih mogla?

Gospođa Linde: Dakle, zaista nije on?

Nora: Nije, to ti mogu zajamčiti. Nije mi ni jedan časak došla takva pomisao. Onda on još nije ni imao novaca za posuđivanje; tek ih je kasnije naslijedio.

Gospođa Linde: No, pa to je onda, mislim, bila sreća za tebe, draga moja Nora.

Nora: Ne, da doktora zamolim — zaista mi to ne bi nikad u životu palo na pamet. Ja sam uostalom čvrsto uvjeren, da sam ga molila...

Gospođa Linde: ... što ti, naravno, nećeš učiniti.

Nora: Dakako da neću. Ali da sam...

Gospođa Linde: Iza leđa svoga muža?

Nora: Ja se moram izvući iz one druge stvari, a ona se također dogodila iza njegovih leđa. Ja se **m o r a m** iz toga izvući.

Gospođa Linde: Da, da. To sam već jučer rekla, ali...

Nora (*šeće gore-dolje*): Muškarac može takvu stvar mnogo bolje urediti nego žena.

Gospođa Linde: Vlastiti muž, da.

Nora: Glupost! (*Zastane.*) Kad se čitav dug otplati, dobije li se onda ugovor natrag?

Gospođa Linde: Razumije se.

Nora: A smije li ga se u sto tisuća komadića razderati i zapaliti? Taj ogavni, prljavi papir!

Gospođa Linde (*čvrsto je pogleda, ostavi šivanje i polako ustane*): Nora, ti mi nešto tajiš.

Nora: Zar se to na meni vidi?

Gospođa Linde: Od jučer ujutro tebi se nešto dogodilo. Nora, što je to?

Nora (*prilazeći joj*): Kristina! (*Osluškuj.*) Tiho! Torvald se vraća kući. Dođi! Idi za to vrijeme malo k djeci. Torvald ne podnosi šivanje. Neka ti Ana-Marija pomogne.

Gospođa Linde (*skuplja ponešto od stvari*): Dobro, ali ja neću otići odavde dok otvoreno ne porazgovaramo. (*Ona odlazi nalijevo; u istom trenutku dolazi iz predsoblja Helmer.*)

Nora (*ide mu ususret*): Ah, kako sam te iščekivala, Torvalde.

Helmer: Je li to bila švelja?

Nora: Ne, bila je Kristina. Pomaže mi urediti moj kostim. Vidjet ćeš kako ću biti lijepa.

Helmer: Zar ne da mi je prijedlog bio odličan?

Nora: Sjajan! No i od mene je lijepo što sam te poslušala!

Helmer (*uštine je za bradu*): Lijepo, što si poslušala svoga muža? No, no, ti mala ludice! Već vidim da nisi tako mislila. Ali, neću ti smetati. Ti ćeš po svoj prilici morati probati.

Nora: Ti sigurno imaš posla?

Helmer: Da. *(Pokazuje joj svežanj spisa.)* Pogledaj malo, bio sam u banci... *(Hoće da pođe u svoju sobu.)*

Nora: Torvalde!

Helmer *(stane)*: No?

Nora: Kad bi te tvoja vjeverica jako nježno za nešto zamolila...?

Helmer: No?

Nora: Bi li ti to onda učinio?

Helmer: Najprije moram znati o čemu se radi.

Nora: Ako budeš dobar i pristaneš, vjeverica će skakutati i praviti svakakve vragolije.

Helmer: Samo naprijed!

Nora: Ptičica će pjevati i cvrkutati po svima sobama.

Helmer: Moja to ptičica i inače čini.

Nora: Plesat ću kao vile na mjesecini i to pred tobom, Torvalde.

Helmer: Nora, ne radi se valjda opet o onome što si mi već jutros natuknula?

Nora *(hitrije)*: Da, Torvalde, tako te lijepo molim!

Helmer: I ti imaš hrabrosti da mi to opet spominješ?

Nora: Da, da! Ti mi to **m o r a š** učiniti. Ti **m o r a š** ostaviti Krogstadu njegovo mjesto u banci.

Helmer: Draga moja Nora, njegovo sam mjesto odredio za gospođu Linde.

Nora: To je vrlo lijepo od tebe, ali možeš umjesto Krogstada otpustiti kojega drugog činovnika.

Helmer: Nečuvene li tvrdoglavosti! Zato što si mu ti nepromišljeno obećala da ćeš se za njega zauzeti, neka sad ja...!

Nora: Ne zbog toga, Torvalde. Zbog tebe samog. Taj čovjek piše po najprljavijim novinama; sam si mi to rekao. On ti može neizrecivo mnogo naškoditi. Ja ga se strašno bojim.

Helmer: Aha, razumijem, plaše te stare uspomene.

Nora: Na što misliš?

Helmer: Na tvoga oca, naravno.

Nora: Da, da. Kakve li su samo laži i klevete oni zlobnici pisali o tati po novinama. Uvjerena sam da bi on bio maknut sa svoga položaja da te Vlada nije poslala da istražiš stvar i da ti nisi prema njemu bio toliko blagonaklon i uviđavan.

Helmer: Draga moja Nora, između tvoga oca i mene postoji bitna razlika. Tvoj otac, kao činovnik, nije bio bez mane. Ali ja jesam, i nadam se takvim i ostati tako dugo, dok budem u svojoj službi.

Nora: O, nikad se ne zna što sve mogu zli ljudi. Sad bismo mogli tako udobno, tako mirno i tako sretno živjeti u našem mirnom i bezbrižnom domu — ti i ja i djeca, Torvalde! Zato te i molim...

Helmer: Upravo ga zbog tvojeg zauzimanja ne mogu zadržati. U banci se već zna da Krogstada mislim otpustiti. Ako se sada dozna da je novi direktor, po nagovoru svoje žene, popustio...

Nora: No, što onda?

Helmer: Pa naravno, samo da mala tvrdoglavica provede svoju volju! Postao bih smiješan pred cijelim personalom — ljudi bi došli na pomisao da na mene može utjecati baš svatko. Vjeruj da bih uskoro osjetio posljedice! Osim toga, ima još jedna okolnost koja Krogstada potpuno onemogućuje u banci, i to tako dugo dok sam ja direktor.

Nora: A ta bi bila?

Helmer: Preko njegovih moralnih pogrešaka još bih u nevolji i prešao...

Nora: Zar ne da bi mogao, Torvalde?

Helmer: ... a, kao što čujem, sasvim je dobar u poslu. Ali on je moj znanac iz mladosti. To je jedno od onih prenegljenih poznanstava koja nas poslije u životu tako često smetaju. Mogu ti priznati: mi govorimo jedan drugom “ti”. I taj ne-taktični čovjek to ne taji u nazočnosti drugih. Naprotiv, on misli da mu to daje pravo da sa mnom govori nekim familijarnim tonom; da svakog trenutka izbaci svoj adut, svoje: ti i, ti Helmer. Vjeruj mi da mi je to veoma neugodno. To bi moju poziciju u banci učinilo nepodnošljivom.

Nora: Torvalde, ti to ne misliš ozbiljno.

Helmer: Je li? A zašto ne?

Nora: Jer su to samo sitničavi obziri.

Helmer: Što kažeš? Sitničavi obziri? Ti me smatraš sitničavim?

Nora: Naprotiv, dragi Torvalde. I upravo zato...

Helmer: Svejedno, ti si nazvala moje razloge sitničavim; onda sam i ja sitničav. Sitničav! No, onda ćemo to dokrajčiti odmah. (*Ode do vrata predsoblja i zove.*)
Helena!

Nora: Što to radiš?

Helmer (*traži među papirima*): Ono što moram! (*Ulazi služavka.*) Tako. Uzmite ovo pismo i pošite s njim odmah dolje. Predajte ga služniku. Ali brzo! Adresa je napisana. Tu imate novac.

Služavka: Molim. (*Ode s pismom. Helmer sakupi svoje spise.*)

Helmer: Tako, mala moja tvrda glavo!

Nora (*bez daha*): Torvalde, kakvo je to bilo pismo?

Helmer: Krogstadov otkaz.

Nora: Vrati ga, Torvalde! Još ima vremena. Ah, Torvalde, vrati ga! Učini to meni za ljubav; sebi za ljubav, djeci za ljubav! Čuj me, Torvalde, učini to! Ti ne znaš što svima nama može donijeti taj otkaz.

Helmer: Prekasno je.

Nora: Da, prekasno je.

Helmer: Draga Nora, ja ti opraštam tvoj strah, iako je on za mene uvredljiv. Da, to je uvreda! Ili možda nije uvreda kad ti misliš da se **ja** moram bojati osvete nekog propalog nadripisara? No ja ti ipak opraštam, jer si mi tako dala toliko lijep dokaz svoje velike ljubavi. (*Zagrli je.*) Tako mora biti, moja ljubljena Nora. Neka se dogodi što mu drago. Vjeruj mi, ako do toga dođe, imam ja i hrabrosti i snage. Ja sam muškarac i sam ću sve podnijeti.

Nora (*ukočena od straha*): Što time misliš?

Helmer: Sve, kažem ti.

Nora (*sabrano*): To ne smiješ nikako i nikada.

Helmer: Dobro Nora, onda ćemo podijeliti — kao muž i žena. Tako kako i treba. (*Miluje je.*) Jesi li sada zadovoljna? Tako — tako — tako; i ne ove uplašene oči kao u golubice. Sve je to samo puko uobraženje. A sada trebaš još jednom zaplesati tarantelu i vježbati tamburin. Poći ću u stražnju sobu i zatvoriti srednja vra-

ta, pa neću ništa čuti; možeš galamiti koliko želiš. (*Okrene se na vratima.*) A kada dođe Rank, reci mu gdje sam. (*On joj kimne glavom, noseći spise odlazi u svoju sobu i zatvori vrata.*)

Nora (*zbunjena od straha, stoji kao ukopana i šapće*): On bi to mogao učiniti! On će to učiniti. On će to učiniti, cijelom svijetu usprkos. Ne, to ne! Nikada, nikada ne! Spas! Izlaz! (*U predsoblju zvoní.*) Doktor! Sve, ali to ne! Sve drugo prije, pa neka bude što bude! (*Ona prijede rukom preko lica, nastoji da se svlada i otvori vrata od predsoblja. Vani stoji doktor Rank i vješa svoj krzneni kaput o vješalicu. Za vrijeme daljnjeg zbivanja počinje se mračiti.*)

Nora: Dobar dan, doktore. Prepoznala sam vas po zvonjenju. Ali nemojte još ići k Torvaldu. Čini mi se da ima posla.

Rank: A Vi?

Nora (*dok on ulazi u sobu ona za njim zatvori vrata*): O, vi vrlo dobro znate da za vas uvijek imam časak vremena.

Rank: Hvala. Koristit ću se time tako dugo dokle god mogu.

Nora: Što mislite time reći? Tako dugo dok možete?

Rank: No da. Zar vas to plaši?

Nora: Nekako mi je čudno zazvučalo. Kao da očekujete da se nešto dogodi.

Rank: Dogodit će se ono na što sam već odavno pripravan. No ipak nisam vjerovao da će to doći tako brzo.

Nora (*uhvati ga za ruku*): Što je to tako neminovno? Doktore, morate mi to reći.

Rank (*sjedne uz peć*): Sa mnom je gotovo. Tome nema pomoći.

Nora (*odahne s olakšanjem*): Vi govorite o **s e b i**?

Rank: O kome bih drugom? Zašto da se zavaravam? Ja sam najbjedniji od svih mojih pacijenata, gospođo Helmer. Posljednjih dana poduzeo sam generalni pregled svoga unutarnjeg stanja. Bankrot! Još mjesec dana i trunut ću na groblju.

Nora: Ne budite grozni!

Rank: Ta pripovijest i jest grozna. Ali najgore je to što će prije toga biti tako mnogo drugih ružnih stvari. Moram obaviti još samo jedan jedini pregled. Onda ću znati kad počinje kraj. Htio bih vam nešto reći. Helmer, zbog svoje fine prirode, osjeća izrazitu odvratnost prema svemu što je ružno. Ne želim da mi dolazi u bolni-

cu...

Nora: Ali doktore...

Rank: Neću. Zatvorit ću pred njim svoja vrata. Čim budem potpuno siguran da je došlo najgore, poslat ću vam svoju posjetnicu označenu crnim križem. Tako ćete znati da je raspadanje počelo.

Nora: Ne, danas ste uistinu neukusni. A ja bih vas tako rado vidjela dobre volje!

Rank: Sa smrću za petama? Morati ispaštati tuđe grijeh! Gdje je tu pravda? A ipak, ovako ili onako iznad svake obitelji visi neka takva neumoljiva odmazda.

Nora (*zatiskuje uši rukama*): La, la, la! Veselja, veselja malo!

Rank: Ma šalim se! Cijela ta priča zapravo i jest za smijanje. Moja jadna, nevina kraljeznica okajava vesele poručničke dane moga oca.

Nora (*za stolom lijevo*): Kažu da je bio lakom na šparoge i paštetu od gušćje jetre. Zar ne?

Rank: Da, i na jelen-gljive.

Nora: I na jelen-gljive. I, ako se ne varam, na ostrige.

Rank: I na ostrige, razumije se, i na ostrige.

Nora: I onda na porto i šampanjac. Žalosno je što sve te fine stvari toliko škode kostima.

Rank: Osobito kad škode takvim nesretnim kostima koje nisu od svega toga baš ništa imale.

Nora: To je najžalosnije.

Rank (*čvrsto je pogledavši*): Hm...

Nora (*nakon kraće šutnje*): Zašto ste se nasmiješili?

Rank: **V i** ste se smijali.

Nora: Ne, doktore, **v i** ste se nasmiješili.

Rank (*ustane*): Vi ste mnogo veća vragolanka nego što sam mislio.

Nora: Danas sam tako raspoložena za vragolije.

Rank: I meni se čini.

Nora (*položi ruke na njegova ramena*): Dragi, dragi doktore, molim vas nemojte umrijeti! Zbog Torvalda, zbog mene nemojte umrijeti!

Rank: O, t u ćete žalost lako preboljeti. Daleko od očiju, daleko od srca!

Nora (*gleda ga u strahu*): Mislite?

Rank: Sklapaju se nove veze, i onda...

Nora: Tko će sklapati nove veze?

Rank: Vi... Torvald... čim mene nestane. Čini mi se da ste već na najboljem putu. Što je sinoć radila ovdje ona gospođa Linde?

Nora: Aha! Pa niste valjda ljubomorni na sirotu Kristinu?

Rank: Pa i jesam. Ona će u kući biti moja nasljednica. Kad ja umrem, upravo će me ona....

Nora: Pst! Ne govorite tako glasno. Ona je unutra.

Rank: I danas opet? No, eto vidite!

Nora: Samo da popravi moj kostim. Bože, kako ste vi neukusni. (*Sjeda na sofū.*) Budite dobri, doktore, i sutra ćete vidjeti kako lijepo plešem. I onda si morate zamisliti da ja to činim samo za vas. Da, naravno, i za Torvalda — to se razumije. (*Uzima razne stvari iz kutije.*) Doktore, dođite, sjednite. Nešto ću vam pokazati.

Rank (*sjedne*): Što?

Nora: Pogledajte malo ovamo.

Rank: Svilene čarape.

Nora: U boji kože. Zar nisu prekrasne? Sada je ovdje tako tamno. Ali sutra! Ne, ne, ne; vi smijete vidjeti samo stopalo. No, što se mene tiče, možete vidjeti i malko više.

Rank: Hm...

Nora: Zašto gledate tako kritički? Mislite li možda da mi neće pristajati?

Rank: Nemam dostatan uvid.

Nora (*gleda ga časak*): Fuj, sramite se! (*Lagano ga čarapama udari po uhu.*) Tako, evo vam za to! (*Ponovno ih spremi.*)

Rank: Kakve ću još dražesti vidjeti?

Nora: Ništa vi više nećete vidjeti, jer ste nepristojni. (*Ona tiho pjevucka i prevrće po stvarima.*)

Rank (*nakon kratke stanke*): Kad ovdje tako s vama intimno sjedim, ne mogu pojmi-

ti — ne; ne mogu shvatiti što bi od mene bilo da nisam nikad prestupio vaš prag.

Nora (*smiješi se*): Vi ste ovdje sasvim kao kod svoje kuće.

Rank (*tiše, gledajući preda se*): I sve ću to sad morati ostaviti...

Nora: Koješta! Vi ostajete tu!

Rank (*kao prije*): ... i neću iza sebe moći ostaviti ni bilo kakav bijedni znak zahvalnosti. Samo prazno mjesto koje može popuniti bilo tko.

Nora: A kad bih vas ja sad zamolila za... Ali, ne...

Rank: Za što?

Nora: Za jedan veliki dokaz vašeg prijateljstva.

Rank: Recite, recite!

Nora: Ja mislim na jednu jako veliku uslugu.

Rank: Bit ću oduševljen!

Nora: Ali, vi još ni ne znate o čemu se radi.

Rank: Pa recite mi već jednom.

Nora: Ne mogu, doktore. Toga je ipak malo previše: savjet... i pomoć... i usluga.

Rank: Što više, to bolje. Ja ne mogu znati što mislite. Recite! Zar ja ne uživam vaše povjerenje?

Nora: Više nego bilo tko drugi. Vi ste moj najvjerniji i najbolji prijatelj, to ja dobro znam. Zato ću vam i reći. Dakle čujte: vi mi morate pomoći da nešto spriječim. Vi znate kako jako, kako neopisivo me Torvald voli. On ne bi ni časak oklijevao da za mene dâ svoj život.

Rank (*nagne se k njoj*): Nora, zar mislite da je on jedini koji...

Nora (*lagano se trgne*): Koji...?

Rank: ... koji bi rado dao za vas svoj život.

Nora (*žalosno*): Ah, to!

Rank: Zakleo sam se da vi to morate saznati prije nego zauvijek odem. Bolje prilike neću više imati. Da, Nora, sada znate. A sada znate i to da se na mene možete osloniti bolje nego na ikoga drugog.

Nora (*ustane; mirno i jednostavno*): Pustite me da prođem.

Rank (*načini joj mjesta, ali ostane sjediti*): Nora...

Nora (*na vratima predsoblja*): Helena, donesi svjetiljku. (*Ode do peći.*) Ah, dragi doktore, to je bilo od vas uistinu neumjesno.

Rank (*ustane*): Što sam vas isto tako odano volio kao i... drugi? To da je neumjesno?

Nora: Ne, ali što ste mi to rekli. Nije bilo uopće potrebno.

Rank: Što to znači? Zar ste vi znali? (*Služavka donosi svjetiljku, postavlja je na stol i opet odlazi.*) Nora — gospođo Helmer — pitam vas jeste li vi to znali?

Nora: Ah, što ja znam jesam li znala ili ne? Kako možete biti tako nespretni, doktore! A prije je bilo sve tako lijepo!

Rank: No, sad ste bar saznali da sam vam odan dušom i tijelom. A sada govorite.

Nora (*gledajući ga*): Zar sada?

Rank: Molim vas. O čemu se radi?

Nora: Sada vam više ne mogu reći.

Rank: Ipak, ipak! Nemojte me kažnjavati! Zahtijevajte od mene bilo što što je u ljudskoj moći!

Nora: Sada više ne mogu od vas tražiti ništa. Uostalom, ja ni ne trebam nikakve pomoći. Vidjet ćete da je to sve uobraženje. Posve sigurno. Naravno! (*Sjedne u stolicu za ljuljanje, pogleda ga i nasmije se.*) Vi ste uistinu vrlo ljubazan gospodin, dragi moj doktore! Stidite li se sada, na svjetlu?

Rank: Ne, zapravo ne! Ali, treba li možda da odem? Zauvijek?

Nora: Ne, to ne smijete! Razumije se da ćete dolaziti k nama kao i prije. Pa vi znate da Torvald ne može bez vas.

Rank: A vi?

Nora: O, ja vas uvijek rado viđam.

Rank: To me je upravo i zavelo na krivi trag. Vi ste za mene zagonetka. Često mi je izgledalo da ste vi sa mnom isto tako rado kao i s Helmerom.

Nora: Vidite: ima ljudi koje volimo i ljudi s kojima se rado družimo.

Rank: Da.

Nora: Kad sam još bila kod kuće, voljela sam tatu iznad svega, ali me je jako radovalo kad sam se mogla prokrasti dolje do služinčadi. Tamo me nisu korili, a pričale su se uvijek tako zabavne stvari.

Rank: Aha. Ja sam dakle **n j i h** zamijenio!

Nora (*skoči i pođe prema njemu*): Dragi, dobri doktore, nisam tako mislila. Samo što su Torvald... i tata... Kako ne shvaćate? (*Iz predsoblja uđe služavka.*)

Služavka: Milostiva gospođo! (*Šapće nešto i preda joj posjetnicu.*)

Nora (*pogleda posjetnicu*): Ah! (*Stavi je u džep.*)

Rank: Nešto neugodno?

Nora: Ne, ne, nipošto. Samo... moj novi kostim.

Rank: Kako? Pa on je tu.

Nora: Ah da! Taj! Ali naručila sam još jedan. Torvald o tome ne smije ništa znati.

Rank: Aha, to je dakle ta velika tajna!

Nora: Da. Idite sad k njemu, on je u stražnjoj sobi. Zadržite ga dok...

Rank: Budite bez brige, neće mi pobjeći. (*Odlazi u Helmerovu sobu.*)

Nora (*služavci*): I on stoji u kuhinji i čeka?

Služavka: Da. Ušao je na stražnji ulaz.

Nora: Jesi li mu rekla da nema nikoga kod kuće?

Služavka: Da, ali to nije koristilo.

Nora: Neće da ode?

Služavka: Ne prije nego što govori s milostivom gospođom.

Nora: Pusti ga onda ovamo, ali tiho. Helena, nemoj to nikome reći. To je iznenađenje za moga muža.

Služavka: Da, da, razumijem. (*Ode.*)

Nora: Dolazi ono najgore. Dolazi usprkos svemu. Ne, ne, ne, to se ne može dogoditi! To se ne smije dogoditi! (*Ona ode do Helmerovih vrata i povuče zasun. Služavka otvori vrata od predsoblja, pusti unutra Krogstada i opet zatvori za njim vrata. On je u putnom krznenom kaputu, krznenim čizmama i šubari.*)

Nora (*pođe mu ususret*): Govorite tiho. Moj muž je kod kuće.

Krogstad: Meni ne smeta.

Nora: Što želite od mene?

Krogstad: Jedno objašnjenje.

Nora: Dakle brzo. Što je?

Krogstad: Vama je sigurno poznato da sam dobio otkaz.

Nora: Nisam to mogla spriječiti, gospodine Krogstad. Borila sam se za vas do krajnjih granica, ali uzalud.

Krogstad: Zar vas vaš suprug tako malo voli? On zna što vam ja sve mogu učiniti, a ipak se usuđuje...

Nora: Kako možete i pomisliti da on bilo što o tome zna!

Krogstad: Naravno, to sam i mislio. Ne izgleda vjerojatnim da bi moj dragi Torvald Helmer bio toliko muški hrabar...

Nora: Gospodine Krogstad, ja zahtijevam od vas da poštujete moga muža.

Krogstad: Razumije se! Sa svim dužnim poštovanjem. Ali pošto vi tu stvar, milostiva gospođo, tako bojažljivo prikrivate mogu pretpostaviti da ste danas nešto bolje nego jučer upućeni u to što ste zapravo učinili.

Nora: Bolje nego što bi me vi ikad mogli poučiti!

Krogstad: Svakako, jedan tako loš pravnik kao ja...

Nora: Što, dakle, želite?

Krogstad: Samo pogledati kako ste, gospođo Helmer. Mislio sam cijeloga dana na vas. I takav lihvar, takav nadripisar, takav — no, ukratko, takav čovjek kao ja također ima ono što nazivaju srcem.

Nora: Onda to i dokažite. Pomislite na moju malu djecu.

Krogstad: Onoliko koliko ste vi i vaš muž mislili na moju? Uostalom, to je sada posve svejedno! Ne trebate tu stvar uzimati k srcu — htio sam reći samo to. Ja zasad neću iznositi tu stvar u javnost.

Nora: Ne? Znala sam!

Krogstad: Sve se to može najljepše urediti, ne mora ni doći u javnost. Može ostati između nas troje.

Nora: Moj muž ne smije nikada ništa o tome saznati.

Krogstad: A kako ćete to spriječiti? Možete li možda platiti ostatak?

Nora: Ne, ne odmah.

Krogstad: Ili imate koji način da pribavite novac sljedećih dana?

Nora: Ne, nijedan kojim bih se htjela poslužiti.

Krogstad: Ne bi vam ništa pomoglo. Koliko god mi platili, ipak vam ne bih vratio zadužnicu.

Nora: Objasnite mi što s njom namjeravate.

Krogstad: Samo ću je zadržati — da je imam u rukama. Nitko od stranih neće o tome ništa saznati. Ako se dakle spremate na bilo kakvu očajničku odluku...

Nora: Da, spremam se.

Krogstad: ... ako namjeravate napustiti svoju kuću, djecu...

Nora: Da, namjeravam.

Krogstad: ... ili ako namjeravate nešto još gore...

Nora: Odakle vi znate...?

Krogstad: ... okanite se takvih misli.

Nora: Odakle vi znate da se ja bavim takvim mislima?

Krogstad: Ljudi gotovo uvijek tako misle u početku. I ja sam tako mislio. Ali, Bože moj, ja nisam imao hrabrosti.

Nora (*tih*): Ni ja.

Krogstad (*s olakšanjem*): Zar ne? Ni vi nemate hrabrosti — ni vi!

Nora: Ne.

Krogstad: Pa to bi i bila velika glupost. Samo neka u kući prođe prva oluja!... Ovdje u torbi imam pismo za vašeg muža...

Nora: ... u kojem ste mu sve rekli.

Krogstad: S toliko obzira, koliko je samo moguće.

Nora (*brzo*): To pismo ne smije doći u njegove ruke! Poderite ga! Pokušat ću pribaviti novac.

Krogstad: Oprostite, gospođo Helmer, ali ja mislim da sam vam već rekao...

Nora: Ah, ja ne mislim na novac koji vam dugujem. Recite mi koju svotu vi zahtijevate od mog muža? Nabavit ću je.

Krogstad: Ja od vašeg muža ne tražim novac.

Nora: Što onda tražite?

Krogstad: To morate čuti. Hoću da opet budem poštovan građanin, milostiva gospođo. I u tome mi mora pomoći vaš muž. Već godinu i pol dana nisam učinio ništa

nepoštena. Za svo to vrijeme borio sam se s vrlo teškim okolnostima; bio sam zadovoljan što sam se opet malo-pomalo pridizao. Sad su me izbacili i ja se ne zadovoljavam da me se opet primi, iz milosti. Ja želim napredovati, kažem vam. Hoću opet u banku, hoću neko više mjesto. To će mi mjesto dati vaš suprug.

Nora: To on neće učiniti nikada.

Krogstad: Hoće. Poznam ja njega. Neće se usuditi ni pisnuti. I kad budem unutra, zajedno s njim, — onda ćete vidjeti! Neće proći ni godina dana, a ja ću biti direktorova desna ruka. Ne Torvald Helmer, Nils Krogstad će upravljati bankom.

Nora: To nećete nikad doživjeti!

Krogstad: Namjeravate li možda...?

Nora: Sad imam hrabrosti za to.

Krogstad: O, vi me ne plašite. Tako fina, razmažena dama kao vi...

Nora: Vidjet ćete, vidjet ćete!

Krogstad: Pod led možda? U hladnu i kao smola crnu vodu? Da vas u proljeće izbaci na obalu ružnu, unakaženu, bez kose...

Nora: Nećete me zaplašiti!

Krogstad: Ni vi mene. Takvo što se ne čini, gospođo Helmer. I osim toga, kakve bi to imalo svrhe? Ja ga unatoč tome imam u džepu.

Nora: Čak i onda... kada mene više ne bude?

Krogstad: Zaboravljate da poslije vaše smrti o meni ovisi i vaš dobar glas.

Nora (*stoji bez riječi i gleda ga*).

Krogstad: Tako, sad znate na čemu ste. Ne činite nikakvih gluposti. Očekujem od Helmera odgovor na svoje pismo. I ne zaboravite da me je vaš muž sâm natjerao na takav put. To mu nikada neću oprostiti. Zbogom, gospođo! (*Ode kroz predsoblje.*)

Nora (*žuri se do vrata od predsoblja, malo ih otvori, sluša*): Odlazi. Nije ostavio pismo. Ah, ne, ne. To bi i bilo nemoguće. (*Otvora vrata sve više*) Što je sad? Zastaje. Ne silazi niza stube. Predomislio se! (*Pismo pada u poštanski sandučić; zatim se začuju Krogstadovi koraci, koji nestaju niza stube. Nora trči kroz sobu s prigušenim krikom sve do malog stola uz sofu; kratka stanka.*) U poštanskom sandučiću! (*Šulja se plašljivo do vrata od predsoblja.*) Pismo je unutra!

Torvalde, Torvalde, sada smo potpuno izgubljeni!

Gospođa Linde (*dolazi s kostimom iz sobe lijevo*): Ta-ako! Nema se više što mijenjati. Hoćeš li probati?

Nora (*promuklo i tiho*): Kristina, dođi ovamo.

Gospođa Linde (*baci haljinu na sofu*): Što ti je? Izgledaš prestrašeno.

Nora: Dođi ovamo. Vidiš li ono pismo? Tamo! Pogledaj kroz staklo na sandučiću.

Gospođa Linde: Da, vidim ga.

Nora: Pismo je od Krogstada.

Gospođa Linde: Nora! Krogstad ti je posudio novac!

Nora: Da, i sada će Torvald sve saznati.

Gospođa Linde: Vjeruj mi Nora, to je za vas oboje najbolje.

Nora: Ti još ne znaš sve. Ja sam krivotvorila potpis.

Gospođa Linde: Pravedni Bože!

Nora: Jedno ti želim reći, Kristina: ti me moraš zastupati.

Gospođa Linde: Kako to misliš? Što mogu ja...

Nora: Ako poludim...

Gospođa Linde: Nora!

Nora: Ili ako se sa mnom što drugo dogodi... ako ne budem ovdje kad...

Gospođa Linde: Nora, Nora, ti ne znaš što govoriš!

Nora: Kad bi netko onda htio na sebe sve uzeti... svu krivicu... Razumiješ?

Gospođa Linde: Da, da. Ali kako samo možeš misliti...?

Nora: Onda me ti, Kristina, moraš zastupati. Ja znam što govorim; ja sam pri punoj svijesti, i ja ti kažem: nitko drugi nije za to znao; sve sam to ja sama učinila. Ne zaboravi to.

Gospođa Linde: Sigurno neću. Ali ja sve to ne razumijem.

Nora: Pa kako bi i mogla to razumjeti! Sada će se tek dogoditi čudo!

Gospođa Linde: Čudo?

Nora: Da, čudo. Ali to se ne smije dogoditi, Kristina, ni za što na svijetu!

Gospođa Linde: Idem odmah do Krogstada. Govorit ću s njim.

Nora: Ne idi! On će te još uvrijediti!

Gospođa Linde: Bilo je nekoć vrijeme, kad bi on meni za ljubav sve rado učinio, pa ma što to bilo.

Nora: On?

Gospođa Linde: Gdje stanuje?

Nora: Ah, što ja znam... (*Posegne u torbu.*) Tu je njegova posjetnica. Ali pismo, pismo!

Helmer (*u svojoj sobi, lupa u vrata*): Nora!

Nora (*zavikne prestrašeno*): Što je? Što želiš od mene?

Helmer: No, no. Ne boj se. Ne možemo ući. Metnula si zasun na vrata. Probaš?

Nora: Da, da, probam. Bit ću vrlo lijepa, Torvalde.

Gospođa Linde (*koja je pročitala posjetnicu*): Stanuje odmah tu za uglom.

Nora: Da, ali to ipak ništa ne koristi! Mi smo potpuno izgubljeni. Pismo je u poštanskom sandučiću.

Gospođa Linde: A tvoj muž ima ključ?

Nora: Jedini!

Gospođa Linde: Krogstad mora svoje pismo nepročitano zatražiti natrag. On mora pronaći bilo kakav razlog.

Nora: Ali Torvald običava upravo u ovo doba...

Gospođa Linde: Zadrži ga. Budi za to vrijeme kod njega. Ja sam začas natrag. (*Odlazi brzo kroz predsoblje.*)

Nora (*pođe do Helmerovih vrata, pa ih otvori*): Torvalde!

Helmer (*u stražnjoj sobi*): No, smijem li konačno opet u svoju vlastitu sobu? Dođi, Rank. Sad ćemo na koncu konca ipak vidjeti... (*Na vratima.*) Ali što je to?

Nora: Što, dragi Torvalde?

Helmer: Rank mi je najavio jednu veličanstvenu maskeradu.

Rank (*na vratima*): Ja sam tako razumio, ali sam se možda i prevario.

Nora: Tek sutra ćete se moći diviti mojoj ljepoti.

Helmer: Ali, draga Nora, kako ti loše izgledaš! Da nisi previše vježbala?

Nora: Ne, ja uopće još nisam vježbala.

Helmer: Ali to je ipak potrebno.

Nora: Bez sumnje, Torvalde. Ali ništa ne mogu bez tvoje pomoći — ja sam upravo sve zaboravila.

Helmer: O, to ćemo mi opet brzo naučiti!

Nora: Da, Torvalde, moraš mi pomoći. Obećaj! Ah, tako se bojim. U onom velikom društvu... Večeras moraš biti samo moj. Nemoj ništa raditi — ali baš ništa. Ni jednoga poteza perom! Molim te, Torvalde!

Helmer: To ti obećavam. Večeras sam samo tvoj — ti mali, bespomoćni stvore! Ali da! Ipak ću prije... *(On pođe prema vratima od predsoblja.)*

Nora: Kamo ćeš?

Helmer: Samo da vidim je li došlo kakvo pismo.

Nora: Ne, nemoj, Torvalde!

Helmer: Zašto ne?

Nora: Torvalde, molim te. Nema ništa.

Helmer: Pa pusti me barem pogledati. *(Hoće izaći.)*

Nora *(za klavirom, udari prve taktove tarantele).*

Helmer *(zastane na vratima):* Aha!

Nora: Ako želim sutra plesati, moram prije toga s tobom vježbati.

Helmer *(prilazeći joj):* Zar se zaista toliko plašiš?

Nora: Da, strašno se plašim. Hajdemo odmah vježbati. Ima još vremena do večere. Sjedni za klavir i sviraj, dragi Torvalde, ispravljaj me. Dirigiraj mi onako kako ti to već znaš.

Helmer: Dobro, vrlo rado kad ti to želiš. *(Sjedne za klavir.)*

Nora *(uzima iz kutije tamburin, a zatim dugi, šareni šal kojim se brzo ogrne; iza toga skoči jednim skokom naprijed i zavikne):* Sviraj mi! Sad ću zaplesati! *(Helmer svira, a Nora pleše. Rank stoji uz klavir iza Helmera i sve to promatra.)*

Helmer *(svira):* Polakše, polakše!

Nora: Ne mogu drukčije!

Helmer: Ne tako divlje, Nora!

Nora: To tako ide!

Helmer (*prestane svirati*): Ne, to tako ne ide!

Nora (*smije se i maše tamburinom*): Zar ti nisam rekla?

Rank: Daj da ja sviram.

Helmer (*ustaje*): Dobro. Onda ću je ja lakše moći ispravljati.

Rank (*sjedne za klavir i svira. Nora pleše sa sve većim uzbuđenjem. Helmer stoji kraj peći i za vrijeme plesa neprestano pravi primjedbe da bi je popravio. Izgleda kao da ona to ne čuje; njena se kosa raspliće i pada na ramena; ona za to ne mari, nego nastavlja plesati. Ulazi gospođa Linde.*)

Gospođa Linde (*stane na vratima kao ukopana*): Ah!

Nora (*plešući*): Tu je veselo, Kristina.

Helmer: Ali draga, Nora, pa ti plešeš kao da ti se radi o životu i smrti.

Nora: Tako je!

Helmer: Prestani, Rank! Pa to je prava ludost. Prestani, kažem ti! (*Rank prestane svirati i Nora najednom stane. Helmer joj priđe.*) To ne bih nikada ni pomislio. Pa ti si na sve zaboravila, što god sam ti rekao.

Nora (*odbaci tamburin*): No, vidiš!

Helmer: Tu još zaista treba učiti.

Nora: No sada vidiš koliko je to potrebno. Ti moraš sa mnom vježbati do posljednjeg trenutka. Obećavaš li mi to, Torvalde?

Helmer: Budi bez brige.

Nora: Ti ne smiješ ni danas ni sutra ni na što drugo misliti osim na mene; ne smiješ otvoriti ni jedno pismo, čak ni poštanski sandučić...

Helmer: Aha, ti se još uvijek bojiš onoga čovjeka...

Nora: O da, i to!

Helmer: Nora, na tebi vidim da je njegovo pismo već stiglo.

Nora: Ja ne znam. Možda. Ali ti takvo što ne smiješ sada čitati. Dok sve ne prođe, među nama se ne smije dogoditi ništa ružno.

Rank (*tihom Helmeru*): Nemoj joj protusloviti.

Helmer (*zagrlji je*): No neka bude djetetu po volji. Ali sutra uveče, kad završiš s plesom...

Nora: Onda čini što hoćeš.

Služavka (*na desnim vratima*): Milostiva gospođo, stol je postavljen.

Nora: Donesi šampanjca, Helena.

Služavka: Molim, milostiva gospođo. (*Odlazi.*)

Helmer: Gle, gle! Veliko slavlje!

Nora: Gozba sa šampanjcem, sve do jutra. (*Vikne kroz vrata.*) A i slatkiša od badema, Helena, puno! Kad već jednom, onda čestito.

Helmer (*uzme je za ruke*): Tako, tako, tako. Samo ne ta plašljiva, divlja uzbuđenost. Budi opet moja draga, mala ptica pjevica kao i uvijek!

Nora: I bit ću. Ali sada idi. I vi, doktore. Kristina, ti mi moraš opet urediti kosu.

Rank (*dok odlazi s Helmerom*): Tu nešto ima. Nešto se događa.

Helmer: Niti govora, dragi prijatelju. To je samo djetinjast strah o kojem sam ti pričao.

(*Obojica odlaze nadesno.*)

Nora: No?

Gospođa Linde: Otputovao je!

Nora: Vidjela sam već po tebi.

Gospođa Linde: Vraća se sutra uveče. Ostavila sam mu pisamce.

Nora: To nisi trebala. Ne trebaš ništa sprečavati. Dogodit će se čudo, i... mi slavimo.

Gospođa Linde: Kakvo čudo?

Nora: Ah, ti to ne možeš razumjeti. Pođi k njima; evo odmah i mene. (*Gospođa Linde odlazi u blagovaonicu. Nora zastane trenutak kao da se pribire, a zatim pogleda na svoj sat.*) Pet sati. Sedam sati do ponoći. Onda još dvadeset i četiri sata do druge ponoći. Onda će tarantela biti odigrana. Dvadesetčetiri i sedam? Još trideset i jedan sat života.

Helmer (*na vratima desno*): Ali gdje je ostala moja ptičica?

Nora (*poleti k njemu raširenih ruku*): Tu je!

ZASTOR

Treći čin

Ista soba. Stolić i stolice pomaknuti su na sredinu sobe. Na stolu gori svjetiljka. Vrata od predsoblja su otvorena. S gornjeg kata čuje se glazba.

Gospođa Linde (*sjedi za stolom i prelistava neku knjigu, ali se ne može koncentrirati; nekoliko puta pogleda prema vratima i na svoj sat.*): Još ga nema. Već je krajnji čas. Možda ni neće... (*Opet osluškuje.*) Ah, evo ga! (*Ona pođe u predsoblje i oprezno otvori glavna vrata; začuju se tihi koraci na stubama; ona šapuće.*) Uđite! Nema nikoga.

Krogstad (*na vratima*): Dobio sam vašu poruku. O čemu se radi?

Gospođa Linde: Moram hitno s vama razgovarati.

Krogstad: Ovdje?

Gospođa Linde: Kod mene nije moguće. Moja soba nema poseban ulaz. Uđite. Ovdje nema nikoga. Posluga spava, a Helmerovi su gore na plesu.

Krogstad (*uđe u sobu*): Na plesu? I to baš večeras!

Gospođa Linde: Da, a zašto ne?

Krogstad: Imate pravo — zašto ne?

Gospođa Linde: Nils, moramo razgovarati.

Krogstad: Imamo li još o čemu?

Gospođa Linde: O puno toga.

Krogstad: Tko bi pomislio!

Gospođa Linde: Vi nikada niste razumjeli...

Krogstad: A što tu još treba razumjeti? Stara priča! Jedna žena bez srca, okrenula leđa jednom čovjeku čim se pojavila bolja prilika.

Gospođa Linde: Bez srca? Mislite da mi je bilo lako?

Krogstad: A nije?

Gospođa Linde: Zbilja ste to mislili?

Krogstad: Ako nije tako, zašto ste mi onda pisali to što ste mi pisali?

Gospođa Linde: Što sam drugo mogla? Morala sam s vama prekinuti, morala sam ubiti svaki osjećaj koji ste imali za mene.

Krogstad (*stišćući šake*): Jasno! I sve zbog... novca!

Gospođa Linde: Zaboravljate da sam ja imala nepokretnu majku i dva mala brata. Mi nismo mogli čekati na tebe, Nils. Tvoji su izgledi onda bili nikakvi.

Krogstad: Vi svejedno niste imali pravo da me napustite zbog nekog drugog!

Gospođa Linde: Tko tu može suditi?

Krogstad (*tih*): Kad sam vas izgubio, bio je to brodolom. Pogledajte me: ja sam brodolomac, ja se utapam!

Gospođa Linde: Pomoć je možda blizu.

Krogstad: Bila je blizu dok niste došli vi i prepriječili mi put.

Gospođa Linde: Ja sam tek danas doznala da je mjesto u banci koje mi nude — tvoje.

Krogstad: Neka bude kako kažete. Ali sada... što ćete sada? Odbiti?

Gospođa Linde: To tebi ne bi pomoglo.

Krogstad: Kakve to ima veze?

Gospođa Linde: Ja sam se naučila razboritosti. Život me naučio, i tvrda, gorka oskudica.

Krogstad: A mene je naučio da ne vjerujem lijepim riječima.

Gospođa Linde: Lijepim riječima ne, ali djelima? Djelima valjda vjerujete.

Krogstad: Kako to mislite?

Gospođa Linde: Rekli ste da se utapate...

Krogstad: Imam razloga da to kažem.

Gospođa Linde: Imam i ja. Sjedim tu kao brodolomac na splavi... bez igdje ikoga za koga bih se brinula.

Krogstad: Sami ste birali.

Gospođa Linde: Nisam imala drugog izbora — onda...

Krogstad: No, a sad?

Gospođa Linde: Nils, mi smo dvoje brodolomaca. Zar se ne bismo mogli pomagati?

Krogstad: Ti...

Gospođa Linde: Ipak je bolje kad je dvoje na istoj splavi nego svaki sâm na svojoj.

Krogstad: Kristina!

Gospođa Linde: No, a što misliš, zašto sam došla?

Krogstad: Zbog mene?

Gospođa Linde: Ja moram raditi. Ja sam, koliko se sjećam, radila cijeli svoj život. To je bila moja najveća, moja jedina radost. Sad sam potpuno sama... prazne duše, napuštena. Raditi samo za sebe, gdje je tu zadovoljstvo? Nils, daj mi nekoga, nešto, za što bih mogla raditi.

Krogstad: Histerija! Čista ženska histerija! Prinošenje žrtve — ništa drugo!

Gospođa Linde: Od mene?

Krogstad: Ti znaš... o meni.... moju prošlost?

Gospođa Linde: Da.

Krogstad: I kakvu imam reputaciju?

Gospođa Linde: Iz tvojih je riječi maloprije izgledalo da vjeruješ da bi uz mene bio drukčiji.

Krogstad: Sasvim, sasvim drukčiji.

Gospođa Linde: I sad? Još uvijek?

Krogstad: Kristina, ti zbilja u to vjeruješ? Da, vidim to na tebi. Ti bi imala hrabrosti...

Gospođa Linde: Ja trebam oko sebe djecu kojoj bih bila majkom, a tvoja djeca trebaju majku. Mi trebamo jedno drugom. Nils, ja ti vjerujem — onom kakav stvarno jesi.

Krogstad: Hvala, Kristina, hvala! Sad ću se već moći rehabilitirati i u tuđim očima! Ali, zaboravio sam...

Gospođa Linde (*osluškuje*): Tiho! Tarantela! Idi! Idi sad!

Krogstad: Zašto?

Gospođa Linde: Zar ne čuješ gore ples? Čim završi, oni će se vratiti.

Krogstad: Idem! Sve nam je uzalud. Ti ni ne znaš što sam ja poduzeo protiv Helmerovih.

Gospođa Linde: Znam, Nils.

Krogstad: I svejedno imaš hrabrosti...?

Gospođa Linde: O, znam ja na što sve čovjeka može natjerati očaj.

Krogstad: Kad bih to mogao nekako popraviti!

Gospođa Linde: Možeš. Tvoje je pismo još uvijek u sandučiću.

Krogstad: Sigurna si?

Gospođa Linde: Apsolutno. Ali...

Krogstad (*uputi joj dug, ispitljiv pogled*): To ti spašavaš nju — svoju prijateljicu.
Budi iskrena, nije li tako?

Gospođa Linde: Nils, tko se jedanput proda za ljubav drugima, taj to ne ponavlja.

Krogstad: Tražit ću svoje pismo natrag.

Gospođa Linde: Nemoj.

Krogstad: Hoću. Pričekat ću Helmera. Zahtijevat ću da mi vrati moje pismo, jer da se odnosi na moj otkaz i nije potrebno da ga čita.

Gospođa Linde: Ne, Nils. Ne traži to pismo natrag.

Krogstad: Ali ti si mi baš zbog toga pisala, zvala me da dođem!

Gospođa Linde: Da, jučer, u prvom strahu. Ali otad su protekla dvadeset i četiri sata, i nećeš vjerovati što sam sve vidjela u ovoj kući. Helmer **m o r a** doznati istinu. Ta nesretna tajna mora na vidjelo, između njih mora doći do iskrenog razjašnjenja. Dosta je bilo skrivanja i laži.

Krogstad: No dobro, kako ti kažeš. Ali nešto mogu učiniti i učinit ću to odmah.

Gospođa Linde (*osluškuje*): Požuri! Idi! Idi! Ples je završen. Nismo više ni trenutka sigurni.

Krogstad: Pričekat ću te dolje.

Gospođa Linde: Da, mogli bi me ispratiti do kućnih vrata.

Krogstad: Nikad nisam bio ovako sretan. (*On odlazi kroz predsoblje; vrata između sobe i predsoblja ostaju otvorena.*)

Gospođa Linde (*posprema malo i priprema svoj kaput i šešir*): Kakav preokret! Da, kakav preokret! Konačno netko za koga ću moći raditi... živjeti; dom u koji ću smjeti unijeti sreću i zadovoljstvo. Kad bi samo brzo došli! (*Osluškuje.*) Ah, tu su. Kaput! (*Uzima šešir i kaput.*)

(Napolju se čuju glasovi Helmera i Nore, ključ se u bravi okreće i Helmer gotovo silom uvodi Noru u predsoblje. Ona je u talijanskom kostimu s velikim crnim šalom, a Helmer u večernjem odijelu preko kojega ima raskopčan domino.)

Nora *(još na vratima, opirući se)*: Ne, ne, ne! Neću kući! Hoću opet gore. Neću tako rano! Još je rano!

Helmer: Ali, Nora... draga...

Nora: Ah, molim te, usrdno te molim, Torvalde. Molim te iz svega srca — samo još jedan sat.

Helmer: Ne, draga moja, ni minutu više. Znaš da smo se tako dogovorili! Ta-ko, a sada u sobu. Tu ćeš se još prehladiti. *(Unatoč njezinu protivljenju, on ju uvede u sobu.)*

Gospođa Linde: Dobro večer.

Nora: Kristina!

Helmer: Gospođo Linde, dobro večer. Nije li malo kasno...?

Gospođa Linde: Oprostite. Tako sam silno htjela vidjeti Noru u njenom kostimu.

Nora: Zar si cijelo ovo vrijeme sjedila ovdje i čekala?

Gospođa Linde: Da. Došla sam nažalost prekasno. Ti si već bila gore, a ja, eto, nisam htjela otići dok te ne vidim.

Helmer *(skidajući Nori šal)*: Da, samo je dobro pogledajte. Mislim da to zavrjeđuje. Zar nije dražesna, gospođo Linde?

Gospođa Linde: Da, moram priznati.

Helmer: Zar nije neobično dražesna? S tim se složilo i cijelo društvo. Ali je užasno tvrdoglavo to malo, slatko stvorenje. Što da se radi? Vjerujete li da sam gotovo morao upotrijebiti silu da je odvedem.

Nora: Torvalde, ti ćeš se još pokajati što mi nisi priuštio barem još pola sata.

Helmer: Čujete li je, gospođo Linde. Ona je plesala svoju tarantelu — dobila je buran pljesak, koji je i zaslužila, iako je interpretacija možda bila previše naturalistična. Ja mislim malo naturalističnija nego što to, strogo uzevši, odgovara zahtjevima umjetnosti. Ali svejedno — ona je dobila pljesak, buran pljesak. I da sam je poslije toga još pustio da ostane? Da oslabi taj dojam? O, nipošto! Uzeo sam ispod ruke svoju dražesnu djevojčicu s Caprija — svoju kapricioznu dje-

vojčicu s Caprija — brzi krug po dvorani, na sve strane naklon i, kako to piše u romanima, lijepa je slika iščeznula. Odlazak uvijek mora biti impresivan, gospođo Linde. To i njoj stalno govorim. Uh, što je tu toplo! (*Odbaci domino na stolac i otvori vrata svoje sobe.*) Što? Tu je mrak! Ah da, razumije se. Oprostite... (*On uđe unutra i upali nekoliko svijeća.*)

Nora (*šapne brzo i kao bez daha*): Dakle?!

Gospođa Linde (*tiho*): Govorila sam s njim.

Nora: I?

Gospođa Linde: Nora, moraš mužu sve reći!

Nora (*gotovo bez glasa*): Znala sam.

Gospođa Linde: Krogstada se ne trebaš bojati. Ali Torvaldu moraš reći sve.

Nora: Neću mu reći.

Gospođa Linde: Onda će mu reći ono pismo.

Nora: Hvala ti, Kristina. Sada znam što mi je činiti. Pst! (*Helmer opet ulazi u sobu.*)

Helmer: No, gospođo Linde, jeste li se nadivili?

Gospođa Linde: Da, a sad ću se oprostiti.

Helmer: Što, već? To je vaše pletivo?

Gospođa Linde (*uzima ga*): Da, hvala lijepa. Skoro sam ga zaboravila.

Helmer: Dakle vi i pletete?

Gospođa Linde: Da.

Helmer: Znate, bolje bi bilo da vezete.

Gospođa Linde: Tako? A zašto?

Helmer: Zato, što to mnogo ljepše izgleda. Pogledajte: lijevom rukom držite okvir — tako — a desnom povlačite iglu — tako — u laganom, velikom luku. Zar ne?

Gospođa Linde: Da.

Helmer: Naprotiv, pri pletenju nema gracije. Pogledajte samo: ruke zgrčene, pletaće igle pumpaju gore-dolje, gore-dolje kao kineski štapići. Pili smo sjajan šampanjac!

Gospođa Linde: Laku noć, Nora. Nemoj se dalje tvrdoglaviti.

Helmer: Dobro rečeno, gospođo Linde.

Gospođa Linde: Laku noć, gospodine direktore! (*Helmer je otprati do vrata.*)

Helmer: Laku noć, laku noć. Možete sami? Ja bih vas rado... no nemate to daleko.
Laku noć, laku noć. (*Gospođa Linde odlazi; on zatvori vrata i vrati se u sobu.*):
Konačno smo je se riješili. Kakva dosadna ženska!

Nora: Torvalde, ti si sigurno umoran.

Helmer: Ne, ni najmanje.

Nora: Nisi ni pospan?

Helmer: Apsolutno budan i pun energije. A ti? Ti izgledaš posve umorno i pospano.

Nora: Vrlo sam umorna. Idem odmah u krevet.

Helmer: Vidiš li, vidiš? Bio sam dakle potpuno u pravu kad sam te natjerao da ode-
mo.

Nora: Ah, ti si uvijek u pravu.

Helmer (*poljubi je u čelo*): Tako! Moja ptičica govori kao razborit čovjek. Reci mi,
jesi li primijetila kako je Rank bio večeras veseo?

Nora: Je li? Jedva da sam s njim i progovorila.

Helmer: Skoro ni ja. Ali već ga odavno nisam vidio tako dobre volje. (*Promatra je
nekoliko trenutaka, zatim joj priđe bliže.*) Hm! Ipak je divno kad je čovjek opet
između svoja četiri zida.... posve sâm s tobom... O ti, zavodnice... divna... mla-
da...

Nora: Ne gledaj me tako, Torvalde!

Helmer: Da ne gledam svoje najveće blago? Da ne gledam svu tu krasotu koja pripa-
da meni, samo meni. Posve i samo, samo meni!

Nora (*ode na drugu stranu stola*): Nemoj mi večeras tako govoriti.

Helmer (*ide za njom*): Tebi je, osjećam, još tarantela u krvi. To te čini još zavodljivi-
jom. Tiho! Sada odlaze gosti. (*Tiše.*) Nora, sad će biti tiho. Sasvim tiho...

Nora: Nadam se.

Helmer: Moja jedina, ljubljena Nora. Znaš, kad sam tako s tobom negdje vani, kad
jedva da mogu i pričati s tobom, kad jedva da mogu izmijeniti s tobom poneki
pogled — znaš li zašto se onako držim? Ja zamišljam da smo tajni ljubavnici
koji su se jedno drugom obećali, i to je samo naša tajna. Nitko, nitko za to ne
zna...

Nora: Znam da su sve tvoje misli uz mene.

Helmer: A onda, kad pođemo i kad metnem šal na tvoja nježna, mlada ramena — oko tvoga divnog vrata — onda zamišljam da si moja mlada, nova, nevjesta, da upravo idemo iz crkve, da te prvi puta vodim u svoj stan — i da sam prvi puta sâm s tobom — posve sâm s tobom, ti mlada, sva uzdrhtala ljepoto! Cijele sam večeri samo za tobom čeznuo. Kad sam te vidio kako se izvijaš u taranteli uzavrela mi je krv i nisam se više mogao suzdržati i zato sam te požurivao kući.

Nora: Pusti me, Torvalde. Daj mi mira. Ja to ne želim.

Helmer: Što to znači? Ti se šališ! Ti nećeš, ne želiš? Pa ja sam ti muž!

(Netko kuca na stubišnim vratima.)

Nora (*trgne se*): Slušaj!

Helmer (*polazeći u predsoblje*): Tko je?

Doktor Rank (*izvana*): Ja sam. Mogu li na časak?

Helmer (*tiho, srdito*): Što taj sad hoće? (*Glasno.*) Samo trenutak! (*Ode i otključa.*)
No, lijepo od tebe što nisi samo tako prošao pokraj naših vrata.

Rank: Pričinilo mi se da čujem tvoj glas, pa sam poželio još malo zaviriti. (*Zaokruži letimice očima.*) Ah da, ove drage i mile prostorije. Vi to tu imate i lijepo i udobno.

Helmer: Vidim da se i tebi svidjela zabava.

Rank: Naravno. A zašto ne? Zašto da čovjek na tome svijetu ne uživa u svemu? Barrem onoliko koliko može i kako dugo može. Vino je bilo izvrsno...

Helmer: Osobito šampanjac.

Rank: I ti si primijetio? Upravo nevjerojatno koliko sam ga potamnio!

Nora: I Torvald je večeras mnogo pio.

Rank: Zaista?

Nora: Brzo mu udara u glavu. Uvijek.

Rank: A zašto si čovjek, nakon dobro provedenog dana, ne bi priuštio i ugodno večer?

Helmer: Dobro provedenog dana? Time se, nažalost, ne bih mogao pohvaliti.

Rank (*potapša ga po ramenu*): A vidiš, ja mogu.

Nora: Znanstvena istraživanja, doktore?

Rank: Točno.

Helmer: Gle, gle, kako velike riječi za tako malu curicu! Znanstveni... pa istraživanja...!

Nora: A smije li vam se čestitati na rezultatu?

Rank: To svakako!

Nora: Rezultat je dakle bio dobar?

Rank: Takav da bolji ne može biti ni za liječnika ni za pacijenta.

Nora (*brzo i ispitujući*): Konačan?

Rank: Konačan. Pa zar onda nisam zaslužio jedno ugodno veče?

Nora: O, doktore, naravno da jeste.

Helmer: No, da! Ali samo dotle dok to sutradan ne požališ.

Rank: Nikad ni zbog čega ne treba žaliti.

Nora: Doktore, zar vi toliko volite krabuljne plesove?

Rank: Da, a osobito kad ima mnogo lijepih kostima...

Nora: Čujte me, kako bi se nas dvoje maskirali za sljedeći ples?

Helmer: O, mala lakoumnica već misli na sljedeći!

Rank: Nas dvoje? Reći ću vam: vi ćete biti dobra vila.

Helmer: Za boga miloga, što će onda obući?

Rank: Što i svakog dana.

Helmer: Bravo! Galantno rečeno. A znaš li možda što ćeš biti ti?

Rank: Dragi prijatelju, s tim sam ja posve načistu.

Helmer: Dakle?

Rank: Na sljedećem krabuljnom plesu bit ću nevidljiv.

Helmer: Sjajno!

Rank: Postoji neki veliki crni šešir — nisi to čuo? — metneš ga na glavu i nitko te ne vidi.

Helmer (*prigušujući smijeh*): Apsolutno točno!

Rank: Ali ja sam posve zaboravio zašto sam došao. Helmer, daj mi jednu cigaru,

jednu od onih tvojih havana.

Helmer: Vrlo rado. (*Pruži mu kutiju s cigarama.*)

Rank (*uzme jednu i odreže vršak*): Hvala!

Nora (*zapali šibicu*): Ja ću vam dati vatre.

Rank: Hvala lijepa. (*Ona drži šibicu, a on pripaljuje cigaru.*): A sada, zbogom!

Helmer: Zbogom, zbogom, dragi prijatelju!

Nora: Lijepo spavajte, doktore!

Rank: Najljepša hvala za tu želju.

Nora: Poželite mi to isto.

Rank: Vama? No dobro, ako želite: Lijepo spavajte! I, hvala na vatri. (*On im se nakloni i ode.*)

Helmer (*prigušenim glasom*): Previše je popio.

Nora (*kao odsutna duhom*): Možda. (*Helmer izvadi iz džepa svoj svežanj ključeva i pođe u predsoblje.*) Torvalde, što tražiš tamo?

Helmer: Moram isprazniti sandučić za pisma. Posve je pun. Sutra ujutro neće biti mjesta za novine.

Nora: Nećeš valjda noćas još raditi?

Helmer: Znaš da neću. Što je to? Netko je dirao bravu.

Nora: Bravu?

Helmer: Pa da. Ali tko? Ne mogu vjerovati da bi posluga... Slomljena ukosnica!
Nora, to je jedna od tvojih.

Nora (*brzo*): Onda mora da su djeca.

Helmer: Pobrini se da to ne ponove. Hm, hm... no konačno sam ga otvorio (*Izvadi poštu i vikne u kuhinju*) Helena! Helena, ugasite svjetiljku na ulazu. (*On se vrati u sobu i zatvori vrata od predsoblja.*)

Helmer (*s pismima u ruci*): Pogledaj, pogledaj samo koliko se toga nakupilo. (*Prevrće pisma.*) Što je to?

Nora (*kraj prozora*): Ne, ne, Torvalde!

Helmer: Dvije posjetnice — od Ranka.

Nora: Od doktora?

Helmer (*gleda posjetnice*): Rank, doctor medicinae. Ležale su sasvim na vrhu. Mora da ih je ubacio na odlasku.

Nora: Piše li što na njima?

Helmer: Iznad imena je crni križ. Pogledaj! Kakva jeziva ideja! Upravo kao da najavljuje svoju vlastitu smrt.

Nora: Pa i najavljuje.

Helmer: Kako? Ti znaš? Rekao ti je nešto?

Nora: Da. Tim se posjetnicama od nas oprostio. On će se zaključati i umrijeti.

Helmer: Jadni moj prijatelju! Ja sam dobro znao da ga neću više dugo imati. Ali tako brzo... I sad se skriva kao ranjena zvijer.

Nora: Kad se već mora dogoditi, onda je najbolje da se dogodi bez ijedne riječi. Zar ne?

Helmer: Bio nam je kao rod. Ne mogu ni zamisliti naš život bez njega. Nesretan, usamljen — bio je kao nebo na kojem je naša sreća sjala poput sunca. (*Zastane.*) No, možda je tako najbolje. Za njega sigurno. A možda i za nas. Sad smo nas dvoje sami. (*Zagrli je.*) O, mila moja ženo! Htio bih te zagrliti još čvršće. Znaš li, Nora, katkada poželim da ti zaprijeti smrtna opasnost, pa da za tebe dam i svoju krv i svoj život.

Nora (*otrgne se i rekne mu čvrsto i odlučno*): Moraš otvoriti pisma, Torvalde.

Helmer: Ne, ne, sad želim biti s tobom.

Nora: Misli na smrt svoga prijatelja!

Helmer: Imaš pravo. To nas je oboje potreslo. To se ispriječilo između nas: ružnoća, smrt, misao na smrt. Moramo se toga osloboditi. A dotle — svatko u svoju sobu.

Nora (*grli ga*): Laku noć, Torvalde! Dobro spavaj.

Helmer (*poljubi je u čelo*): Laku noć, moja ptico pjevice. Dobro spavaj, Nora. A sad ću pročitati ta pisma. (*On ode s pismima u svoju sobu i zatvori vrata.*)

Nora (*unezvijereno, pipajući naokolo, uzima Helmerov domino, ogrće ga i šapuće brzo, promuklo i isprekidano*): Nikad više da ga ne vidim? Nikad! Nikad! Nikad! (*Omota si glavu šalom.*) A ni djecu. Ni nju ne. Nikada, nikada! O! Voda, hladna kao led i crna. O, beskrajna dubino! To sve... o, da je sve već prošlo! Sada otvara pismo... sad ga čita. Ne, ne! Ne još! Zbogom, Torvalde, djeco moja! (*Ona bi*

htjela pojuriti kroz predsoblje. U tom trenutku otvori Helmer naglo svoja vrata i pojavi se s otvorenim pismom u ruci.)

Helmer: Nora!

Nora (*glasno uzvikne*): Ah!

Helmer: Što je ovo? Znaš li ti što piše u ovom pismu?

Nora: Da, znam. Pusti me da odem! Pusti me van!

Helmer (*zadržava je*): A kamo bi ti?

Nora (*pokušava se oteti*): Ne spašavaj me, Torvalde!

Helmer (*zatetura natrag*): To je istina? Istina što tu piše? Užasno! Ne, ne, to nije i ne može biti istina!

Nora: To je istina. Voljela sam te više od svega na svijetu!

Helmer: Mani se tih bijednih izgovora!

Nora (*prilazi mu korak bliže*): Torvalde!

Helmer: O, nesretnice, kako si mogla?

Nora: Pusti me da odem! Nemoj mi pomagati! Ne uzimaj to na sebe!

Helmer: Mani se komedije! (*Zaključava predsoblje.*) Ostat ćeš ovdje i odgovarati. Imaš li ti pojma što si učinila? Odgovori mi! Imaš li ti pojma o tome?

Nora (*gleda mu ravno u oči; sve hladnijim tonom*): Da, sada razumijem.

Helmer (*hoda po sobi*): O, na što su mi se oči otvorile! Osam godina... ona... moja radost... moj život... moja žena! Licemjerka, lažljivka! Gore, još gore — zločinka! O, kakve li gadosti! Fuj! Fuj! (*Stane i gleda u nju. Ona mu uzvrća pogled.*)

Helmer (*zastane pred njom*): Trebao sam to i očekivati. Morao sam to predvidjeti. Kakav otac, takva i kći. Šuti! Ni religije, ni morala, ni osjećaja dužnosti! Pravio sam se da to ne vidim — zbog tebe, za tvoje dobro — i eto što sam za to dobio. I to mi je hvala?!

Nora: I to ti je hvala.

Helmer: Sreću si mi razorila, uništila si cijelu moju budućnost! Ah, strašno je i pomisliti. Ja sam u kandžama jednog potpuno besavjesnog čovjeka. On može sa mnom raditi što god ga je volja; tražiti od mene što mu padne na pamet; zapovijedati mi, nalagati mi po svojoj miloj volji. A ja? Ne smijem ni pisnuti! A sve za

volju jedne lakoumne žene!

Nora: Kad mene više ne bude, bit ćeš slobodan.

Helmer: Pusti te fraze! I tvoj je otac uvijek imao u pripravnosti slične frazetine. Što ja imam od toga da, kako ti kažeš, tebe ne bude? Baš ništa! On tu stvar svejedno može razglasiti, a ako to učini, na mene će pasti sumnja da sam ja znao za tvoje zločinačko djelo. A možda će se misliti da sam i sam tu umiješan — da sam te ja na to naveo! I na svemu tome mogu zahvaliti tebi; tebi, koju sam za cijelo vrijeme našega braka na rukama nosio. Shvaćaš li sad što si mi učinila?

Nora (*s ledenim mirom*): Potpuno.

Helmer: Ovo prelazi granice mogućeg. Ja to ne razumijem. Ali, dogodilo se i mora se nekako riješiti. Skini taj šal! Skini kad ti kažem! Ja toga čovjeka moram pokušati umiriti. Ta se stvar pošto-poto mora zataškati. A što se tebe i mene tiče, morat će izgledati kao da se među nama ništa nije promijenilo. Naravno, samo pred svijetom Ti, dakle, ostaješ u kući; to se samo po sebi razumije. Ali djecu mi ne smiješ odgajati; djecu ti ne mogu povjeriti. O, kad to moram reći onoj koju sam toliko nježno ljubio i koju još...! No, s tim je gotovo. Od danas se više ne radi o sreći, nego o spašavanju ruševina, ostataka, privida... (*U predsoblju je zazvonilo. Helmer se trgne.*) Što je to? Tako kasno? Da nije on? Sakrij se, Nora! Reci da si bolesna. (*Nora ostaje nepomično stajati. Helmer odlazi i otvara vrata od predsoblja.*)

Služavka (*u predsoblju, napola obučena*): Pismo za milostivu gospođu.

Helmer: Dajte ga ovamo. (*Uzima pismo i zatvara vrata.*) Da — od njega! Tebi ga ne dam. Sâm ću ga pročitati.

Nora: Pročitaj.

Helmer (*kraj svjetiljke*): Ne.... mogu. To bi nas moglo dotući — oboje. Pa ipak, moram. (*Otvori pismo, preleti nekoliko redaka, pogleda na priloženi papir; radosno uzvikne.*) Nora!

Nora (*gleda ga kao da pita*).

Helmer: Nora! Ne, čekaj! Daj da pročitam još jedanput. Ipak, ipak! Ja sam spašen! Nora, ja sam spašen!

Nora: A ja?

Helmer: Pa i ti — razumije se; mi smo oboje spašeni; i ti i ja. Pogledaj samo. On ti

vraća ugovor. Piše da žali i da se kaje.... da je neki sretni obrat u njegovu životu... To nije važno. Mi smo spašeni! Nitko ti ništa ne može. O, Nora, Nora! Čekaj, najprije se moramo svega riješiti. Samo da pogledam... (*Pogleda brzo ugovor.*) Ne, neću ni da vidim, sve je samo ružan san. (*On razdere u komadiće ugovor i obadva pisma, baci ih u peć i gleda kako gore.*) Tako, sad više ničega nema. Piše da ti još od Badnjaka.... O, Nora, pa to mora da su za tebe bila tri grozna dana!

Nora: Već tri dana se borim....

Helmer: Mučila si se, nisi vidjela drugog izlaza... no ne mislimo na to. Bilo je strašno — gotovo je. Veselimo se! Zar ne čuješ, Nora? Čini mi se da ti još ne shvaćaš: to je prošlo! Ali što je to — taj ledeni izraz? Ah, moja sirota, mala Nora, ja već razumijem: ti još ne možeš vjerovati da sam ti ja oprostio. A jesam, Nora, kunem ti se, sve sam ti oprostio. Ja znam da si sve to učinila samo iz ljubavi prema meni.

Nora: To je istina.

Helmer: Voljela si me onako kao što je žena dužna voljeti svoga muža. Ti samo nisi imala potreban uvid da bi mogla prosuditi sredstva. Ali nemoj misliti da si mi manje draga zato što se ne znaš sama snaći. Osloni se samo na mene, ja ću te voditi, štiti. Slab bih ja bio muškarac kad me ženska slabost, tvoja slabost, ne bi još više privlačila k tebi. A one teške riječi što sam ih izgovorio kad sam mislio da će se sve svaliti na moju glavu, to zaboravi. Ja sam ti oprostio, Nora. Ja ti se kunem da sam ti oprostio.

Nora: Hvala ti na tvom oproštenju. (*Odlazi kroz vrata nadesno.*)

Helmer: Čekaj! (*Gleda u sobu.*) Što to radiš?

Nora (*iznutra*): Skidam kostim. Dosta je bilo maskarade!

Helmer (*na otvorenim vratima*): Pa, dobro. Samo se ti meni smiri. Moja mala, uplašena ptičice! Samo se mirno odmori, a ja ću raširiti svoja krila, ja ću te čuvati i štiti. (*Šeće oko vrata.*) O, kako je udoban i lijep naš dom, naše gnijezdo, Nora. Ovdje si u zaklonu, jadna moja ustrašena golubice, koju sam istrgnuo iz razbojničkih kandži kopca. Ja ću već umiriti to tvoje siroto, uzburkano srce. Malo-pomalo, Nora — vjeruj mi. Već sutra ćeš na sve to gledati drugim očima. Brzo će sve opet biti po starom. Neću ti više morati ponavljati da sam ti oprostio. Sama ćeš uvidjeti. Kako si uopće mogla i misliti da bih te ja mogao od-

baciti ili ti ma što prigovoriti? Zbilja, Nora, ti ne poznaješ srce pravog muškarca. Muškarcu je neopisivo ugodno znati da je svojoj ženi oprostio — da joj je iskreno i iz svega srca oprostio. Ona je tako u dvostrukom smislu postala njegova svojina; on ju je tako ponovno donio na svijet; ona je postala, da tako kažem, istodobno njegova žena i njegovo dijete. A to ćeš mi ti odsad i biti, ti slabi i ne-moćni stvore. Nikad se ne smiješ bojati, Nora. Budi samo iskrena, pa ću ja biti i tvoja volja i tvoja savjest. No, što je? Ne ideš u krevet? Presvukla si se?

Nora (*u svojoj svagdašnjoj haljini*): Da, Torvalde, presvukla sam se.

Helmer: Ali zašto sada? Kasno je.

Nora: Noćas neću spavati.

Helmer: Ali, draga Nora...

Nora (*gleda na svoj sat*): Pa nije ni tako kasno. Sjedni, Torvalde, moramo razgovarati. (*Sjedne za stol.*)

Helmer: Nora, što to znači? Taj ledeni izraz lica...

Nora: Samo sjedni. Imam ti puno toga reći.

Helmer (*sjedne za stol, njoj nasuprot*): Ti me plašiš, Nora. Ja te ne razumijem.

Nora: To i jest ono. Ti me ne razumiješ. A ni ja tebe nisam razumjela — sve do ovoga večeras. Molim te, ne prekidaš me. Mi se moramo nekako nagoditi.

Helmer: Kako to misliš?

Nora (*nakon kratke šutnje*): Čudno je to, zar ne?

Helmer: A što to?

Nora: Mi smo već osam godina u braku. Zar ti nije čudno da smo nas dvoje — ti i ja, muž i žena — danas prvi puta sjeli da ozbiljno porazgovaramo?

Helmer: Što znači “ozbiljno”?

Nora: Čitavih osam godina — i duže još, od prvoga dana našeg poznanstva — mi nikada ni o čemu nismo izmijenili ni jednu ozbiljnu riječ.

Helmer: Zar sam ti stalno trebao govoriti o stvarima u kojima mi ionako ne bi mogla pomoći?

Nora: Ne govorim o poslu. Kažem samo da mi nikada nismo zajedno sjeli da o nečemu temeljito porazgovaramo.

Helmer: Ali, draga Nora, pa to nije za tebe.

Nora: Eto, došli smo na to. Ti me nikada nisi razumio. Vi ste mi mnogo skrivili. Prvo tata, a onda ti.

Helmer: Što! Nas dvojica? Mi, koji smo te voljeli više od svega na svijetu?

Nora (*kima glavom*): Vi me uopće nikada niste voljeli. Bilo vam je prijatno misliti da me volite.

Helmer: Nora, kakve su to riječi!

Nora: To je tako, Torvalde. Kad sam još bila kod tate, on mi je iznosio svoje nazore, pa sam i ja imala isto takve nazore. Ako sam katkada drukčije mislila, zatajila sam to jer mu ne bi bilo pravo. On me je nazivao svojom lutkicom i igrao se sa mnom kao što sam se ja igrala sa svojim lutkama. Onda sam prešla u ovu kuću, k tebi...

Helmer: Kako se ti to izražavaš o našem braku?

Nora (*staloženo*): Mislim, onda sam prešla iz očevih ruku u tvoje. Ti si sve uredio po svome ukusu i ja sam usvojila tvoj ukus; ili sam se samo tako pravila; ne znam više točno — čini mi se i jedno i drugo; malo jedno i malo drugo. Kad sada bacim pogled unatrag, čini mi se da sam ovdje živjela kao prosjak — od milostinje. Ja sam živjela od toga što sam za tvoju ljubav pravila predstave. Ti si tako htio. Ti i tata, vi ste mi mnogo naškodili. Spriječili ste me u razvoju.

Helmer: Nora, ti si smiješna i nezahvalna! Pa zar ti ovdje nisi bila sretna?

Nora: Nikada. Mislila sam da jesam, ali nisam.

Helmer: Nisi? Nisi bila sretna?

Nora: Ne, samo vesela. Ti si uvijek bio tako ljubazan prema meni. Ali naš dom nije bio ništa drugo, nego kao neka kućica za lutke. Tu sam ja bila tvoja velika lutka, kao što sam kod tate u kući bila mala lutka. A naša su djeca opet bila moje lutke. Kad si se ti sa mnom igrao bilo mi je to upravo toliko veselje kao što je bilo djeci kad sam se ja igrala s njima. To je bio naš brak, Torvalde.

Helmer: Možda si i u pravu. Histerična si i pretjeruješ, ali si možda malko u pravu. Ali od sada se sve mijenja. Dani igrarija su prošli, dolazi vrijeme odgoja.

Nora: Odgoja? Za koga, za djecu ili za mene?

Helmer: Za tebe, kao i za djecu, draga Nora.

Nora: Ah, Torvalde, nisi ti čovjek koji bi me naučio da budem prava žena.

Helmer: Šališ se!

Nora: A ja, jesam li ja dorasla da odgajam djecu?

Helmer: Nora!

Nora: Sâm si maloprije rekao da mi ne bi mogao povjeriti djecu.

Helmer: Izgubio sam živce! Kako si mi uopće mogla povjerovati?

Nora: Bio si u pravu. Ja ih ne mogu odgajati. Prije toga moram odgojiti nekog drugog, a taj drugi sam ja. Ti mi tu ne možeš pomoći. To moram učiniti sama. Zato te sada ostavljam.

Helmer (*skoči*): Što si rekla?!

Nora: Ako želim pronaći sebe, razumjeti sebe, moram biti sama. Zato ne mogu više ostati tu.

Helmer: Nora! Nora!

Nora: Odlazim odmah. Kristina će me već tu jednu noć primiti.

Helmer: Ti nisi pri sebi! Ti to ne smiješ! Ja ti zabranjujem!

Nora: Nema više zabrana. Uzet ću samo svoje stvari. Od tebe ne trebam ništa — ni danas, ni poslije.

Helmer: O, kolike li ludosti!

Nora: Sutra putujem kući — mislim, u svoj stari zavičaj. Tamo će mi biti najlakše započeti.

Helmer: Ti si potpuno slijepa! Ti nemaš pojma kako je...

Nora: Naučit ću, Torvalde.

Helmer: Ostaviti kuću, muža, djecu! Što će reći svijet?

Nora: Moram, Torvalde. A svijet neka govori što hoće.

Helmer: Ovo nije za vjerovati! Napuštaš svoje najsvetije dužnosti!

Nora: A što ti misliš da su moje najsvetije dužnosti?

Helmer: I to ti ja moram reći?! To su dužnosti prema mužu i prema djeci.

Nora: Imam ja i drugih dužnosti, koje su isto tako svete.

Helmer: Nemaš. Prema kome bi još mogla imati dužnosti?

Nora: Prema samoj sebi.

Helmer: Ti si prije svega supruga i majka.

Nora: U to više ne vjerujem. Ja mislim da sam prije svega čovjek, upravo tako kao i ti — ili, još bolje, pokušat ću to postati. Dobro znam da bi se većina složila s tobom, Torvalde, tako nas uče u knjigama. Ali toga što kaže većina i što piše u knjigama, meni je već uvrh glave. Ja moram misliti svojom vlastitom glavom. Moram!

Helmer: Ti moraš shvatiti gdje ti je mjesto u tvojoj vlastitoj obitelji. Zar ti nemaš u takvim stvarima pouzdanoga vođu? A što je s religijom?

Nora: Ne znam što je to.

Helmer: Što si to rekla?

Nora: Znam samo ono čemu nas je učio pastor Hansen kad sam išla na krizmu. On je rekao da je religija i ovo i ono. Mislit ću o tome u slobodno vrijeme, kad odem odavde. Želim vidjeti je li točno to što je govorio pastor Hansen. Ili još bolje: je li to za mene točno.

Helmer: Ah, pa to je nečuveno iz usta jedne mlade žene! Ali kad ti već religija nije putokaz, što je sa savješću? Moralom? Ili ni to nemaš?

Nora: Ja nemam odgovor, Torvalde. Ne znam. Potpuno sam zatečena. Znam samo to da ja o tome mislim drukčije nego ti. Da su i zakoni drukčiji nego što sam to ja mislila, i to sad čujem; ali da su dobri — u to ne vjerujem. Jedna žena nema prava ne zadavati brige svome starom, nasmrt bolesnom ocu ili spašavati život svoga muža!? U to ja ne vjerujem!

Helmer: Ti govoriš kao dijete. Ti ne razumiješ društvo u kojem živiš.

Nora: Ne razumijem, dakako. No sad ću izbliza pogledati tko ima pravo: društvo ili ja.

Helmer: Nora, ti si bolesna, ti buncaš.

Nora: Nikada nisam bila prisebnija.

Helmer: Prisebnija? Dok ostavljaš muža... djecu?

Nora: Da, činim upravo to.

Helmer: Onda ostaje još samo jedno objašnjenje.

Nora: Koje?

Helmer: Ti me više ne voliš.

Nora: To je istina.

Helmer: Nora! Kako to možeš izustiti?

Nora: Jako mi je žao, Torvalde. Ti si uvijek bio prema meni tako ljubazan. Ali što da se radi?! Ja te više ne volim.

Helmer (*s teškom mukom se pribere*): Jesi li u to čvrsto i sasvim uvjerena?

Nora: Da, potpuno. Zato i odlazim.

Helmer: A možeš li mi reći što sam ja to napravio da sam izgubio tvoju ljubav?

Nora: Mogu. Bilo je to noćas kad se nije dogodilo čudo; i onda sam uvidjela da ti nisi čovjek kakvim sam te smatrala.

Helmer: Budi jasnija. Ja te ne razumijem.

Nora: Osam sam godina strpljivo čekala. Bog zna da se čuda ne događaju svaki dan. I kad me pritisla ta nevolja ja sam vjerovala da će se čudo ipak dogoditi. Kad mi je Krogstad poslao pismo, bila sam sigurna da mu nećeš popustiti; da ćeš mu reći da to objavi i da se nosi k vragu. A onda...

Helmer: Kad sam ja to svoju ženu izlagao ruglu i sramoti?

Nora: ... onda sam bila sigurna da ćeš sve preuzeti na sebe, da ćeš reći: "Ja sam to učinio. Ja sam krivac".

Helmer: Nora!

Nora: Misliš da ja takvu žrtvu ne bih od tebe nikad primila? I ne bih. Ali što vrijedi moja riječ prema tvojoj? To je bilo to čudo kojemu sam se u strahu i trepetu nadala. I samo da ga spriječim htjela sam si oduzeti život.

Helmer: Dušo, ja bih za tebe radio noć i dan, trpio bih glad i muke, ali nema toga čovjeka koji će za svoje bližnje žrtvovati svoju čast!

Nora: Tisuće i tisuće žena čine upravo to!

Helmer: Ti govoriš, ti misliš kao dijete.

Nora: Moguće. Ali ti niti govoriš niti misliš kao muž kakvog bih si željela. Čim si prestao paničariti — ne zbog mene, nego zbog onog što si mislio da se tebi može dogoditi — kad je sve prošlo, ponašao si se kao da se ništa nije ni dogodilo. Što se tebe tiče, mogao si me vratiti na moje staro mjesto. Opet sam bila tvoja draga ptičica, tvoja lutka koju odsad moraš još više maziti i paziti jer je tako krhka i lomljiva. (*Ustajući.*) U tom su mi se trenutku otvorile oči. Osam sam godina

živjela sa strancem, rodila s njim troje djece. Ne mogu to podnijeti! Najradije bih samu sebe rastrgla u sto komada!

Helmer (*tužno*): Vidim, vidim. Između nas se otvorio ponor. Ali, Nora, mi ga možemo premostiti, zatrpati.

Nora: Ova žena kakva sam sad, ne može biti tvoja supruga.

Helmer: Ja ću se promijeniti.

Nora: Možda — kad ti oduzmu lutku.

Helmer: Nora, ne ostavljaj me! Ja to ne razumijem!

Nora (*odlazi nadesno unutra*): Baš zato i moram. (*Ona se vraća sa šešikom i zimskim kaputom i nosi malu putnu torbu, koju meće na stolicu pokraj stola.*)

Helmer: Nemoj noćas. Sutra!.

Nora (*oblači kaput*): Ne mogu provesti noć u stanu stranog čovjeka.

Helmer: A da živimo kao brat i sestra?

Nora (*meće šešir*): Ti vrlo dobro znaš da to ne bi trajalo. (*Ogrće se šalom.*) Zbogom, Torvalde. Djecu ne želim vidjeti. Znam da su u boljim rukama od mojih. Takva kakva sam sada ne bih im bila od koristi.

Helmer: Ali jednom poslije, Nora — jednog dana?

Nora: Kako da ti odgovorim? Mogu li ja znati što će od mene postati?

Helmer: Ali ti si moja žena, sada i ubuduće.

Nora: Čuj me, Torvalde: kad jedna žena ostavi svoga muža kao što ja ostavljam tebe, zakon ga oslobađa svih obveza prema njoj. Ti nisi vezan ničim. Slobodan si. Oboje smo slobodni. Uzmi svoj prsten i vrati mi moj.

Helmer: I to?

Nora: I to.

Helmer: Evo!

Nora: Hvala. Sad je sve gotovo. Ostavit ću ti ključeve. Posluga zna gdje što stoji... bolje od mene. Sutra će, čim odem iz grada, doći Kristina po moje stvari — samo moje osobne, one koje sam donijela. Uredit ću da mi ih pošalju.

Helmer: Kraj?... Kraj! Nora, zar nikad nećeš misliti na mene?

Nora: Često. Na tebe, na djecu, ovu kuću...

Helmer: Smijem li ti pisati?

Nora: Ne, to zabranjujem.

Helmer: Mogao bih ti poslati...

Nora: Ne šalji mi ništa.

Helmer: Ako ti zatreba pomoć....

Nora: Od stranca neću ništa.

Helmer: Zar ću ti zauvijek ostati stran?

Nora (*uzima putnu torbu*): Ako se dogodi čudo...

Helmer: Reci mi! Kakvo čudo?

Nora: ... ako se oboje promijenimo, ako... Ne, Torvalde. Ja u čuda više ne vjerujem.

Helmer: Ja vjerujem! Reci mi do kraja! Ako se promijenimo, ako...

Nora: ... ako pronađemo iskrenost. Zbogom! (*Ode kroz predsoblje.*)

Helmer (*spusti se na stolicu pokraj vrata i pokrije lice rukama*): Nora! Nora! (*Ogleda se i ustane.*) Nema je više. (*U njemu se budi nada.*) A čudo...?

(*Odozdo se čuje kako su se zalupila kućna vrata.*)

ZASTOR

Bilješka o autoru

Henrik Ibsen

(Skien, Norveška 20. ožujka 1828. - Kristianija / današnji Oslo, 23. svibnja 1906.)

Premda pripada malom i rubnom narodu, jeziku i književnosti – norveškoj - Henrik Ibsen jedan je od najutjecajnijih i najcjenjenijih europskih dramskih pisaca kraja 19. stoljeća, u vrijeme rađanja modernog svijeta. Naziva ga se "ocem dramskog realizma" i smatra pretečom moderne psihološke i socijalno-kritičke "problemske drame", a djela mu se i danas često izvode u cijelom svijetu. Svojim je dramama često skandalizirao suvremenike i na kazališne daske dovodio teme o kojima se ranije nije smjelo javno progovoriti. Osobito ga se cijeni zbog majstorskog prikaza snažnih ženskih dramskih protagonista (*Nora, Hedda Gabler*), te među prvima u dramskoj književnosti progovara o neravnopravnom i teškom položaju žena.

Ibsen je rođen u malom lučkom gradu Skienu u norveškoj pokrajini Telemark, u obitelji koja se stoljećima uspješno bavila trgovinom i pomorstvom, te stekla znatan ugled i bogatstvo. No kada je Henriku bilo oko sedam godina, njegov otac Knud Ibsen je propao i bankrotirao, odao se alkoholu i napustio svoju ženu i djecu, a obitelj je zbog dugova bila prisiljena rasprodati svoje bogatstvo. Očeva financijska i moralna propast ostavila je trajne posljedice na Henrika i utjecala na njegovo kasnije književno djelo, jer se brojne njegove drame bave financijskim poteškoćama i moralnim padom unutar "sređenih" građanskih obitelji poput njegove vlastite ili obitelji iz njegove bliske okolice, te u većoj ili manjoj mjeri reflektiraju to njegovo trauma-

tično životno iskustvo. Osobito se to odnosi na Ibsenove ženske likove, prisiljene na patnju i odricanje, za koje tumači smatraju da precrtavaju njegovu majku Marichen Altenburg.

S petnaest godina Henrik Ibsen prisiljen je prekinuti školovanje i skrbiti o sebi. Seli se u mali grad Grimstad gdje radi kao apotekarski pomoćnik. Iz avanture sa sluškinjom u dobi od osamnaest godina dobio je vanbračnog sina. Uskoro odlazi u Kristianiju, današnji Oslo, glavni grad Norveške, s idejom da se upiše na sveučilište i studira medicinu, od čega odustaje i posvećuje se književnom radu. Prvu dramu, tragediju *Catilina*, piše 1850. godine, u dobi od 20. godina, no ona nije objavljena niti postavljena u kazalištu. Sličnu su sudbinu imale i brojne njegove drame koje slijede, od kojih su neke i igrane, ali bez uspjeha, ali Ibsen nije odustao od ambicije da postane dramski pisac i život posveti kazalištu. Godine 1851. zaposlio se kao dramaturg u nacionalnom kazalištu u gradu Bergenu, gdje je postavio oko 145 drama kao pisac, redatelj i producent. I u Bergenu stvara nekoliko dramskih djela koja nisu imala većeg odjeka, ali se praktični rad u kazalištu pokazao vrijednim iskustvom koje je pozitivno djelovalo na njegovo kasnije spisateljsko stvaralaštvo.

Godine 1858. vratio se u Kristianiju (Oslo), gdje postaje upravitelj gradskog nacionalnog kazališta. Ženi se sa Suzannah Thorensen, s kojom će dobiti sina Sigurda Ibsena. (Henrikov je jedini sin u burno vrijeme početka 20. stoljeća bio norveški premijer, te je jedan od najzaslužnijih za uspješan mirni razlaz Švedske i Norveške 1905. godine.) Premda je to radno mjesto na neki način ostvarenje Ibsenovih ambicija, slabo je plaćeno, pa on i njegova obitelj žive u oskudici i u stalnim financijskim poteškoćama, zbog čega, zahvaljujući državnoj stipendiji koju Ibsen dobiva uz podršku svog prijatelja uglednog norveškog pisca Bjornstjernea Bjornsona, napuštaju Norvešku i odlaze u Sorrento u južnoj Italiji. Ibsen se u Norvešku nije vratio sljedećih 27 godina i sva je svoja važnija djela stvarao u inozemstvu.

Pisao je poeziju i cijenjen je i kao pjesnik, ali je drama ostala njegov glavni interes. Prvi njegov književni uspjeh je "nacionalna" povijesna drama u stihovima *Brand* iz 1865. godine. Osobito se proslavio svojom sljedećom dramom *Peer Gynt* iz 1867. godine, napisanom također u stihovima i rimi, koja se temelji na norveškoj pučkoj legendi o Peer Gyntu, u kojoj kombinira folklornu fantaziju i nadrealne scene s političkom i društvenom satirou. Scensku glazbu za to djelo skladao je slavni norveški kompozitor Edvard Grieg – jedno od najomiljenijih djela klasične glazbe općenito. *Brand* je danas u drugom planu, ali je *Peer Gynt* jedna od njegovih najizvođenijih

drama, iako se često čulo mišljenje da to poetsko djelo epskih razmjera zapravo niti nije namijenjeno scenskoj izvedbi, nego čitanju. Svojom inovativnošću osobito je bila poticaj u razvoju dvadesetostoljetnog dramskog nadrealizma i ekspresionizma – brojni su kritičari prapovijest tih pravaca tražili upravo u Ibsenovom *Peer Gyntu*.

Nakon *Peer Gynta* Ibsen se u potpunosti okreće dramama u prozi i realizmu, te slijedi njegovo najplodnije stvaralačko razdoblje, kojega biografi nazivaju njegovim "zlatnim dobom". Nakon četiri godine u Italiji Ibsen 1868. godine odlazi u Dresden u Njemačkoj, potom 1875. u München, a kraće je vrijeme živio u Danskoj i u Austriji. U rodnu se Norvešku vratio tek 1891. godine, kao slavni ali i osporavani i kontroverzni pisac, čije je stvaralaštvo dalo znatan doprinos društvenom razvoju i reformama i rađanju modernog svijeta. Povodom njegovog sedamdesetog rođendana brojnim nagradama priznanje mu odaje cijeli svijet, no i njegova rodna zemlja koja pred nacionalno kazalište 1899. godine u glavnom gradu postavlja njegovu skulpturu. Nakon 1901. godine zbog niza moždanih udara više nije u stanju pisati. Umro je 1906. godine u Kristianiji.

Djela iz Ibsenovog "zlatnog" razdoblja, unatoč činjenici da je autor svoje najbolje godine proživio u inozemstvu, sva su smještena u suvremenu Norvešku, te na scenu donose teme koje šokiraju publiku i javnost: Ibsen piše o običajima, konvencijama i moralu, te licemjerju svoga doba i suvremenog društva, dramatizira "stvarna" zbivanja i realnu psihologiju skrivenu iza građanske fasade pristojnosti i uglađenosti, te strogog poštivanja imperativa dužnosti i reda. Usredotočuje se na ono što sam naziva "demonima i trolovima" ljudske psihe, na izdaju, prevaru, neiskrenost, nepovjerenje "unutar četiri zida" stanova i kuća prividno – prema vani – harmoničnih "boljih" građanskih obitelji, čiji su pripadnici gotovo pa isključivo protagonisti njegovih drama. Ne skanjuje se pisati o temama kao što su neravnopravnost žena, poremećeni bračni odnosi ili razvrat. Primjerice, u drami *Sablasi* dramsku radnju određuje spolna bolest sifilis, zdravstvena posljedica nemoralna, što je u to doba posve nezamislivo jer se, unatoč činjenici da je ta bolest bila jako raširena, takvo nešto nije smjelo niti spomenuti (o sifilisu se, pa i kod Ibsena, eufemistički govori kao o "spinalnoj tuberkulozi"), a Ibsen o toj bolesti piše u miljeu ugledne, cijenjene, prividno zdrave građanske obitelji.

U pitanje dovodi i estetske dogme svoga doba, premda se formom i "logičnom" dramaturgijom zadržava unutar normi koje devetnaesto stoljeće naziva "dobro sačinje-

nom dramom" (*la pièce bien faite*), što će početi rastakati tek kasniji autori poput Strindberga i Čehova. Drami daje društvenu svježinu, snagu i utjecaj kakav ona dugo vremena u povijesti nije imala, izbjegavajući pri tome banalnu didaktičnost i borbu za "konkretnu" ciljeve ili ideologije, unatoč tome što je vatreni pristaša pravde i napretka te inzistira na povratku izvornom motu građanske revolucije, "sloboda, bratstvo, jednakost". Ibsen pitanja postavlja, a ne rješava. On je društveni "istražitelj", suprotno primjerice drugom književnom velikanu toga doba Tolstoju, koji ima ambiciju biti društveni "liječnik". Takvim pisanjem Ibsen je rodonačelnik i najvažniji predstavnik takozvane "problemske drame".

Prva je takva Ibsenova drama *Stupovi društva* iz 1877. godine, drama o moći, bogatstvu, sebičnosti i korupciji. Godine 1879. stvara i u Kopenhagenu na scenu postavlja dramu *Nora (Kuća lutaka)*, koja doživljava osobito veliki uspjeh širom Europe, ali je to ujedno i Ibsenovo djelo oko kojega su se zbog njegove provokativnosti najviše lomila koplja. Autor je čak bio prisiljen za njemačku praizvedbu napisati drugačiju verziju završetka. Slijede druge uspješne i uspjele realistične drame: spomenute *Sablasi* (1881), drama o lažnom moralu i licemjerju koja je izazvala još žešći skandal, te *Narodni neprijatelj* (1882), društvena satira, gotovo komedija, o provincijalnom destruktivnom mentalitetu.

Drama *Divlja patka* (1884) često se ističe kao najbolje - najmračnije i dramski najsloženije njegovo djelo, u kojoj uporedo s psihologijom i društvenim realizmom uvodi simbolizam. Simbolizmom, karakterističnim za sve njegove kasnije drame, protkana je i sljedeća drama *Rosmersholm* (1886), s temom političkih i društvenih promjena, liberalizma i "slobodnog mislilaštva" u višim slojevima, koja je i problematiziranje odnosa kršćanske etike i kršćanske religije u doba pojave ateizma, jer je glavni protagonist svećenik koji prestaje vjerovati.

Drama *Hedda Gabler* (1890), nakon *Nore*, opet ima ženskog protagonista, po mnogim kritičarima to je najkompleksniji i psihološki najdublji ženski lik novije drame - "ženski Hamlet". Hedda je podvojeni karakter, borac i feministkinja, ali i manipulativni i neurotični zlotvor, čije "igre" s drugima završavaju tragedijama i na koncu njezinim samoubojstvom. *Graditelj Solness* (1892) je još jedno u nizu njegovih uspješnih djela; Ibsen se ovdje, kako sam spominje, oslanja na vlastiti život, pišući o ostarjelom uglednom arhitektu i njegovoj vezi sa znatno mlađom ženom. Njegova posljednja drama *Kad se mi mrtvi probudimo* (1899) bavi se životom slavnog kipara, egocentričnog umjetnika, u čemu su kritičari još jednom prepoznali samog Ibsena,

odnosno svojevrsnu autorovu retrospektivu vlastitog života i tegobe umjetničkog stvaralaštva u završnoj rečenici: "Kad se mi mrtvi probudimo, otkrijemo da zapravo nikad nismo niti živjeli".

Ibsen je pisao danskim (ili "dansko-norveškim" jezikom), koji je u to vrijeme zajednički jezik tih dviju zemalja, a i do danas su unatoč različitim pravopisnim standardima ta dva jezika zadržala međusobnu razumljivost. Djela je najčešće objavljivao u Danskoj, ali su njegove važnije drame imale svoje praizvedbe u značajnijim kazalištima u Njemačkoj (Dresden, München, Berlin...), a *Sablasti* čak u Chicagu u Americi. O popularnosti njegovih drama svjedoči činjenica da su se njegova djela u Berlinu 1877. godine u istom trenutku igrala u čak pet kazališta.

Isticalo ga se kao najvećeg europskog dramatičara nakon Shakespearea, koji je kazalištu vratio aktualnost i društveni značaj. Švedski povjesničar književnosti Martin Lamm formulirao je njegov značaj ovako: "Ibsenova drama je Rim moderne drame, svi putovi vode u nju – i preko nje". Među prvima na scenu dovodi aktualne teme i propitkuje društvene i moralne pretpostavke i dogme, što će nakon njega na neki način postati norma koja razdvaja dobro od lošeg kazališta. Nešto mlađi i podjednako cijenjeni švedski dramski pisac August Strindberg često ga je kritizirao i svojim djelima odgovarao na Ibsenova, bio s njim u osobnom sukobu, ali svojim djelom ga očito nasljeduje. Ibsen je uzor i model dramskim i kazališnim velikanima kao što su Čehov i Stanislavski, George Bernard Shaw, Arthur Miller ili Pirandello. Odredio je razvoj i stil skandinavske kinematografije i njezinih brojnih velikana, ali i svjetske.

U Zagrebu se Ibsenova *Nora* prvi put igra još 1888. godine, a do prvog svjetskog rata na pozornici HNK najizvođeniji je strani dramski pisac. Mnogi su velikani hrvatskog glumišta, primjerice Marija Ružička Strozzi, Andrija Fijan, Nina Vavra ili Ivo Raić, u njegovim djelima dali svoje životne uloge. Među hrvatskim dramatičarima slijede ga Fran Galović, Milan Begović, Janko Polić Kamov, Milan Ogrizović, Miroslav Krleža.

* * *

Drama *Nora ili Kuća lutaka (Et dukkehjem)*; prevodi se i kao *Lutkina kuća*) objavljena je 1879. godine, a prvi put izvedena krajem iste godine u Kopenhagenu. Svojom temom izazvala je vrlo žestoke reakcije suvremenika: bavi se propitkivanjem tradicionalne podjele uloga među spolovima, brakom i podređenosti žena. Autor je, po

vlastitim riječima, želio stvoriti "modernu tragediju", u kojoj će prikazati kako se "žena nema pravo ostvariti u današnjem društvu", jer je to "isključivo muško društvo, sa zakonima koje pišu muškarci, u kojemu su muškarci tužitelji i suci, koji ženama sude s muškog stanovišta".

Nora Helmer sa svojim suprugom živi u prividno skladnom braku i sreći, ali je on razočara svojim licemjerjem, izdajom i nelojalnošću. Zbog toga se Nora, unatoč nesigurnosti koju takva hrabra odluka donosi, odlučuje na nešto nezamislivo: napušta muža i djecu, napušta obitelj. Reakcija je na ovu dramu bila izuzetno burna, premda je nakon praizvedbe, najprije u Skandinaviji a potom i drugdje, gledalište na svakoj izvedbi bilo rasprodano. Ibsen je za njemačku praizvedbu 1888. godine bio prisiljen napisati drugačiji završetak, u kojemu se Nora ipak vraća svojoj djeci i mužu daje novu priliku. Osim konzervativne javnosti, na tome je inzistirala i glavna glumica Hedwig Niemann-Raabe, rekavši: "Ja nikada ne bih napustila svoju djecu." Ibsen je taj slučaj nazvao "barbarskom sramotom", ali je pristao sam napisati alternativni kraj jer bi to umjesto njega učinio netko drugi. Nakon nekog vremena, bog brojnih prosvjeda glumica je ipak pristala na izvorni završetak. I u drugim je zemljama, osobito u Velikoj Britaniji, drama bila izložena cenzuri. U Hrvatskoj je prvi puta uprizorena u Zagrebu 1888. godine.

Premda to nije bila autorova namjera, Nora je u cijelom svijetu, postala simbolom borbe za ženska prava i jednakost, u to vrijeme sufražetkinja i borbe za najosnovnija prava poput prava glasa ili prava na samostalno odlučivanje o imovini, bez muških skrbnika. U svome obraćanju Norveškoj ligi za borbu za ženska prava 1898. godine autor je čvrsto inzistirao na tome da mora "otkloniti zasluge koje mu se pripisuju da je svjesno radio za pokret za prava žena", jer je "pisao bez svjesne želje da nešto propagira", a cilj mu je bio "opis općeg ljudskog stanja" - pokazati da svaka osoba, neovisno o spolu, ima pravo biti osoba i ima pravo na svoju neovisnost i odluke.

Radnja *Kuće lutaka* inspirirana je dijelom sudbinom stvarne Ibsenove danske prijateljice Laure Kieler, od koje se muž, otkrivši da je bez njegovog znanja posudila novac, razveo i poslao je u umobolnicu. Laura Kieler se ipak nekoliko godina vratila svojoj obitelji, i to na muževe zamolbe, a kasnije postala poznata spisateljica.